

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra biblických věd

Radka Jarošová

Psychoterapeutický potenciál Bible

Poselství příběhů Starého zákona pro dnešní dobu

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Stanislav Pacner, Th.D.

Obor: Teologické nauky

Zaměření: Biblistika

OLOMOUC 2014

Jsme učiněni nejen k tomu, abychom pracovali, ale také, abychom přemýšleli, reflektovali anebo jednoduše sledovali svou myslí a srdcem určité vyprávění, příběh, do něhož se pohroužíme a jakoby se v něm ztratíme, abychom se potom shledali bohatšími.

Benedikt XVI., generální audience, Castel Gandolfo, 3. 8. 2011

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jsem jen uvedené informační zdroje.

Souhlasím, aby práce byla uložena v knihovně Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci a zpřístupněna ke studijním účelům.

V Třebíči dne 18. dubna 2014

Na tomto místě chci poděkovat Mgr. Stanislavu Pacnerovi, Th.D., za odborné vedení mé práce, kritické připomínky, cenné rady a mimořádně vstřícný přístup, MUDr. Prokopu Remešovi za konzultace kapitol o psychoterapii a Mgr. Jakubu Holíkovi za ochotné půjčování studijní literatury. Také chci vyjádřit velké díky své rodině za podporu a trpělivost v době psaní této práce. V neposlední řadě také svým přátelům za zvědavé a podnětné otázky.

Obsah

Úvod.....	6
1 Co je Bible.....	10
1.1 Členění Bible	11
1.2 Starý zákon	12
1.2.1 Jazyk Starého zákona	12
1.2.2 Biblické (hebrejské) myšlení	13
1.3 České překlady Bible.....	14
1.4 Metody a přístupy k výkladu.....	16
1.5 Vědecké metody a přístupy	19
1.5.1 Metoda historicko-kritická.....	19
1.5.2 Přístup psychologický a psychoanalytický	20
1.5.3 Přístup fundamentalistický.....	21
1.5.4 Aktualizace.....	21
2 Bible a psychoterapie	23
2.1 Psychoterapie.....	24
2.1.1 Biblioterapie.....	25
2.1.2 Hagioterapie	26
2.2 Bible v hagioterapii	30
3 Biblické příběhy	33
3.1 Kniha Jonáš	34
3.1.1 Výklad.....	36
3.1.2 Poselství a poučení.....	39
3.1.3 Jonášův příběh v hagioterapii	40
3.2 Kniha Job.....	43
3.2.1 Výklad.....	45
3.2.2 Poselství a poučení.....	50
3.2.3 Jobův příběh v hagioterapii.....	54
Závěr.....	59
Bibliografie.....	64
Seznam použitých zkratk.....	70

Úvod

Bible. Co si představíme, uslyšíme-li slovo Bible? Někdo řekne Písmo svaté, slovo Boží, kniha moudrosti, kniha knih, průvodce na cestě životem. Jiný kniha příběhů, pověstí, pohádek, anebo také *chaoticky splácané antologie nesouvisejících dokumentů*, jak to ve své knize Boží blud uvádí britský biolog Richard Dawkins, popularizátor evoluční teorie.¹ Bible je nejrozšířenější knihou na světě. Těžko bychom dnes v naší společnosti hledali někoho, kdo o Bibli nikdy neslyšel. Ale ne každý se s Biblí prakticky setkal, vzal ji do ruky a četl.

Při nejrůznějších průzkumech, ale i z dat získaných při celostátním sčítání lidu jsme hodnoceni jako národ s největším počtem osob, které se považují za ateisty.² Nemyslím si to. Stále častěji se s přáteli i ostatními lidmi při rozhovorech dostáváme k otázkám víry a náboženství, se kterými souvisejí otázky k přítomnosti utrpení a zla ve světě. Už mě ani nepřekvapuje, že dříve či později narazíme na téma hledání smyslu našich vlastních životů. Přestala jsem lidi dělit na věřící a nevěřící, mluvím o věřících a hledajících. Přikláním se k názoru Tomáše Halíka, že více než společnost ateistická jsme společnost apateistická.³

Téma bakalářské práce *Psychoterapeutický potenciál Bible: Poselství příběhů Starého zákona pro dnešní dobu* jsem zvolila z osobních důvodů. Zajímá mě vztah mezi teologií, psychologií a psychoterapií. Dříve než teologickou jsem studovala fakultu psychoterapeutickou. Psychoterapeutický potenciál Bible jsem se rozhodla ukázat na příbězích ze Starého zákona. Důvod, proč jsem vybrala starozákonní příběhy, je můj někdejší odpor k jejich četbě. Název navozuje dojem něčeho překonaného, dnes už neplatného. Až při přednáškách o Starém zákoně jsem pochopila svou pomýlenost a přesvědčila se o hloubce, moudrosti a kráse této části Bible. Přestože mě oslovuje mnoho starozákonních knih (kniha Kazatel, Sírachovec), nejbliže je mi kniha Jonáš (i já občas hledám loď plující do Taršíše)

¹ Srov. DAWKINS, R., *Boží blud: Přináší náboženství útěchu, nebo bolest?* Praha: Academia, 2009, s. 263.

² Podle výsledků sčítání lidu, domů a bytů v r. 2011 na dobrovolnou otázku ohledně náboženské víry z celkového počtu 10 436 560 obyvatel kladně odpověděly 2 168 952 osoby. Další údaje jsou k dispozici z: www.scitani.cz [online][citováno 2014-04-05]. Otázkou je, do jaké míry se podle tohoto průzkumu dá na víru usuzovat. Podrobně se k této otázce vyjadřuje sociolog Z. R. Nešpor v článku „V otázce náboženství a víry si s čísly nevystačíme“ in *Universum* 3, Praha: Česká křesťanská akademie, 2012, s. 22–23.

³ Vůči Bohu apatická. Srov. HALÍK, T., *Chci, abys byl: Křesťanství po náboženství*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 68.

a kniha Job, která hledá odpovědi na otázky, s nimiž se setkávám, zda se svět nevymkl Boží kontrole, jaký mají smysl zkoušky a utrpení.

Poselství příběhů Starého zákona jsou v dnešní době opomíjena. Ať už vlivem jiných kultur, které se k nám dostávají, či přístupem i nás křesťanů, že jde o příběhy zastaralé, nemoderní. Mnozí křesťané si stále pokládají otázku: *Proč dnes číst Starý zákon?*⁴ Jak jsem se přesvědčila, Starý zákon je „starý“ pouze ve svém názvu. Při pozorném čtení a naslouchání musíme uznat, že neztratil nic ze své aktuálnosti a má co říci i člověku 21. století. Bůh a jeho jednání vůči člověku se nemění. I člověk ve své podstatě zůstává stejný. Má stejné starosti i radosti jako v minulosti, pouze v jiné podobě, na jiném kulturním pozadí. Svědectví dřívějších generací pro nás mohou být podnětná a poučná.

Jsem si vědoma toho, že název *Starý zákon* není úplně nejvhodnější (odpovídá snad pouze v časovém smyslu), někteří bibličtí badatelé mluví spíše o Prvním zákoně.⁵ Protože se však název Starý zákon běžně používá, zůstanu u původního tradičního označení Starý zákon.

V křesťanském prostředí se nejčastěji s biblickými texty setkáváme v kostele při liturgii, v hodinách náboženství, v nedělní škole, v různých společenstvích (např. matek, manželů, mládeže). Chci ukázat možnosti práce s biblickým textem v prostředí, kde by ho možná málokdo čekal, v prostředí psychoterapie.

Biblické příběhy obsahují mnoho vrstev a jednou z nich je i vrstva psychologická, kde se můžeme identifikovat s vystupující postavou. V tom tkví jejich velký terapeutický potenciál. Po pádu totality došlo i u nás k rozmachu psychoterapie a její stoupající popularitě. V široké nabídce terapeutických směrů je těžké se orientovat. Také se mnoho nabídek léčení za psychoterapii pouze vydává. Při svém studiu jsem se setkala se směrem, který mě velmi zaujal, s hagioterapií. Jedním z cílů této bakalářské práce je tento poměrně mladý směr představit. Hlavní terapeutickou pomůckou při práci s nemocnými je Bible. Přístup hagioterapie k Bibli je empirický, založený na přesvědčení, že texty obsahují zkušenosti, které se dotýkají našich vlastních zkušeností. Nejde tedy v první řadě o teologicky správný výklad, ale o set-

⁴ „Starý zákon není stále ještě pro mnohé křesťany ničím jiným než postradatelným prologem k Novému zákonu, který je – v rozporu se všemi koncily – považován za vlastní Písmo církve Ježíše Krista.“ DEISSLER, A., *Chodit s Bohem: Významné texty Starého zákona*, Kostelní Vydří: KNA, 1999, s. 5.

⁵ Diskuze o novém označení probíhají i v mezináboženském dialogu židů a křesťanů. Více o této problematice pojednává kniha ZENGER, E., *První zákon: Židovská bible a křesťanství*, Kostelní Vydří: KNA, 1999, s. 114. Dále též BRUCE, F. F., „Dva zákony“ in *Nový biblický slovník*, Praha: Návrat domů, 1996, s. 101.

kání s biblickým textem, s jeho terapeutickým potenciálem při respektu k exegetickému bádání a učitelskému úřadu církve. Hagioterapie se netýká pouze věřících pacientů. V tom spatřuji její potenciál šířit znalosti Bible mezi další čtenáře a posluchače. Při hagioterapeutických seminářích jsem se setkala s lidmi, kteří poprvé v životě měli v ruce Bibli. Při reflexi biblických příběhů byli překvapeni, co vše lze z Bible vyčíst, co jim příběh odhalil o nich samých. To je také záměrem mé práce, nabídnout ji těm, kteří se s touto mimořádnou knihou teprve seznamují.

Bakalářskou práci rozčlením do tří hlavních oblastí. Budu postupovat od obecného představení Bible a psychoterapie ke konkrétnímu vysvětlení, co je to hagioterapie, poukážu na poselství starozákonních knih, které jsou aktuální i pro dnešní, moderní dobu.

V první kapitole chci představit okolnosti vzniku Bible, její význam pro evropskou i místní kulturu, členění a jak ji číst s porozuměním. Jelikož porozumět biblickému textu není vůbec snadné, pokusím se objasnit některé z příčin těchto těžkostí. V krátkosti zmíním rozdíl mezi biblickým a naším západním myšlením. Představím některá vydání biblických překladů do češtiny. Závěr kapitoly bude věnován vědeckým metodám a přístupům k výkladu Bible, které jsou podstatné vzhledem k tématu předkládané práce. Předlohou bude dokument Papežské biblické komise *Výklad Bible v církvi*.⁶

Druhá kapitola bude věnována hlavnímu tématu práce, psychoterapeutickému potenciálu biblického textu. Obecně v ní pojednám o psychoterapii, kdy vznikla, jaký je její význam a smysl pro život. Podrobněji přiblížím specifickou formu biblioterapie, hagioterapii. Obor biblioterapie využívá knihy jako psychoterapeutické nástroje. Hagioterapie svůj zájem směřuje výhradně k terapeutickému využití biblických textů. Základem práce je skupinové čtení biblického příběhu s následným dialogem o ději a vystupujících postavách, uvědomění si vlastních emocí a projekcí do děje v daném příběhu. Výchovná a terapeutická funkce příběhů je známá již dlouho. Zvláště v zemích Orientu často nahrazovaly dobré rady. Příběh použitý v pravou chvíli a vhodnou formou může přispět ke změně v postoji a chování, a tak se stát nejdůležitějším prvkem terapeutického úsilí.⁷

⁶ *Výklad Bible v církvi*: dokument Papežské biblické komise z 15. dubna 1993, Praha: Zvon, 1996, 111 s.

⁷ Vzpomeňme na *Pohádky tisíce a jedné noci*, v nichž Šeherezáda léčila vyprávěním příběhů nemocného sultána. Srov. PESESCHKIAN, N. *Kupec a papoušek: Využití orientálních příběhů v psychoterapii, názorné příklady pro výchovu a ovlivňování*, Brno: Cesta, 1996, s. 12.

Ve třetí kapitole se budu věnovat konkrétním starozákonním příběhům. Volba knihy Jonáš a Job je již zdůvodněna výše. Z hlediska práce v hagioterapii je vhodné, aby měl zvolený příběh dramatický děj, který posluchače osloví, nutí k zamyšlení a obsahuje výrazné poučné, výchovné a morální poselství. Což obě tyto knihy, zvláště kniha Job, ve velké míře splňují. Z důvodu nepřetěžování kapitol a podkapitol uvedu pouze stručný obsah s odkazy na biblické verše. Doslovně budu citovat pouze verše, které pokládám za důležité vzhledem k tématu. V následující podkapitole se pokusím objasnit poselství a poučení, které z příběhu plyne, pomocí výkladové literatury. Vzhledem k jazykové bariéře jsem omezena pouze na literaturu v českém jazyce. V závěru kapitoly přiblížím možnosti práce s příběhem v hagioterapii a nastíním jeho terapeutický dopad. V současné době je o hagioterapii k dispozici omezené množství literatury. Poznatky budu čerpat z odborné publikace autorů této metody,⁸ z vysokoškolských diplomových prací⁹ a z článků uveřejněných v novinách a časopisech. Využiji též literaturu s duchovní a psychologickou tematikou a internetové zdroje.

Při citacích biblického textu použiji Český ekumenický překlad.¹⁰ U hesel, která budu v práci objasňovat, uvedu odkazy na příslušné slovníky.

Jsem si vědoma toho, že jde o obsáhlé téma a některé pasáže vyžadují hlubší pohled. Ale nekladu si za cíl nalézt nový výklad biblického textu, to je úkolem exegetů. Spíše hledám způsob, jak biblický text přiblížit, aby byl i nepoučeným čtenářům srozumitelnější a dostupnější. Čtenářům, kteří se teprve odhodlávají vykročit na cestu objevování toho, co Bible nabízí.

Bakalářskou práci věnuji svým hledajícím přátelům. Naše rozhovory o Bibli, životě a jeho smyslu mě přivedly na myšlenku napsat práci s tímto tématem.

⁸ V roce 2013 vyšlo rozšířené a aktualizované vydání u nás jediné odborné publikace o hagioterapii: REMEŠ, P., HALAMOVÁ, A., *Nahá žena na střeše: Psychoterapeutické aspekty biblických příběhů*, Praha: Pompei, 2013, 212 s.

⁹ Dostupné z: http://www.hagioterapie.cz/?page_id=4186 nebo <http://theses.cz/> [online][citováno 2014–04–05].

¹⁰ Srov. *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona, včetně deuterokanonických knih. Český ekumenický překlad*, Praha: Česká biblická společnost, 1995.

1 Co je Bible

Světlem pro mé nohy je tvé slovo, osvěcuje moji stezku.
Ž 119,105

Bible je nejrozšířenější a nejčtenější knihou na světě. Tato nejvýznamnější duchovní památka starověku působila a stále působí na náboženský a kulturní vývoj světa. Kromě teologického významu má Bible hodnotu literární, historickou i společenskou. Je základem monoteistického náboženství, pramenem víry v jednoho Boha a základem etiky velké části lidstva.¹¹

Slovo *bible* pochází z řeckého podstatného jména *biblia* a znamená knihy. *Biblion* představuje zdobnělinu od slova *biblos*,¹² které označuje jakýkoli písemný dokument, původně psaný na papyru. Je odvozeno od starověkého fénického přístavu Byblos, kde se papyrové svitky vyráběly. Synonymem pro slovo *bible* je výraz *spisy*.¹³ Bible sama sebe slovem *knih*a neoznačuje. Biblickým pojmem je *Písmo, Písmo svaté*.¹⁴

Biblické příběhy patří vedle antických mýtů k nejhlubším kořenům evropské kultury a jsou dokladem jejích křesťanských základů. Na poselství Bible stojí i současná civilizace.

Tato tisíciletí stará kniha kromě svého základního náboženského významu dodnes neztratila cenu jako dílo historické, didaktické a umělecké a její význam pro evropskou kulturu je nesmírný. [...] Ceníme si jí jako památky, která podstatně přispěla k rozšíření znalosti písma a tím i vzdělanosti většiny evropských národů a která přispěla ke zjemnění mravů těchto národů. A především si jí ceníme jako památky, která dala podnět ke vzniku básnických, malířských, sochařských i hudebních děl nesmírné kulturní hodnoty.¹⁵

Pro nás křesťany je Bible navíc kniha obsahující Boží slovo. Obsahující Boží řeč k naslouchajícímu lidu, aby probouzela víru a udávala směr života. Je sepsaná různými autory, kterým říkáme svatopisci. Bůh použil jejich schopnosti, aby zapsali

¹¹ Srov. SADEK, V., „Židovské dějiny a myšlení od biblických dob do současnosti“ in *Židé – dějiny a kultura*, Praha: Židovské muzeum, 2007, s. 15.

¹² M. Balabán doplňuje, že jde o slovo egyptské a označuje knihu svatou, starobyle úctyhodnou. BALABÁN, M., *Hebrejské myšlení*, Praha: Hermann a synové, 1993, s. 23.

¹³ Srov. BRUCE, F. F., „Bible“ in *Nový biblický slovník*, s. 101.

¹⁴ Srov. VLKOVÁ, G. I., *Slovo boží a slovo lidské: Všeobecný úvod do Písma svatého*, Olomouc: UP, 2007, s. 8.

¹⁵ HAVEL, R. in OLBRAUGHT, I., *Biblické příběhy: Starý zákon pro mládež*, Praha: Albatros, 1991, s. 7.

všechno, co nám chtěl skrze lidská slova a skrze události lidských dějin sdělit. Lze v ní najít, co Bůh se světem a lidmi zamýšlí.¹⁶

1.1 Členění Bible

Bible se podle pozdějšího křesťanského dělení člení na dvě základní části, Starý a Nový zákon.¹⁷ Tvoří je tzv. kanonické (normativní) spisy. Pod slovem kánon rozumíme biblické knihy, které církevní tradice považuje za inspirované, tedy napsané pod vlivem Ducha svatého. Slovo Boží v Bibli do jisté míry hledají i muslimové.¹⁸

První část, *Starý zákon*, je společná pro židovství i křesťanství. Toto označení však židovská tradice nepoužívá. Hebrejskou Bibli označuje slovem *Tanak*.¹⁹ Je to zkratka názvů tří částí, na které se dělí: Tóra (Zákon), nazývaná také Pět knih Mojžíšových (Pentateuch), Neviím (Proroci) a Ketuvím (Spisy).

V římskokatolických a pravoslavných Bibliích je Starý zákon rozšířen o další spisy, tzv. deuterokanonické. Jsou to ty knihy, které obsahoval nejstarší dochovaný překlad Starého zákona do řečtiny, který se nazývá Septuaginta.²⁰ Nejsou součástí kánonu, který uznávají židé. Pravoslavní tyto spisy nazývají nekanonické a protestanti apokryfy.²¹ Důvodem zařazení mezi normativní spisy byl jejich přínos pro učení církve a používání při liturgii. Celkem starý zákon obsahuje 46 knih.

V křesťanství na ně navazuje 27 spisů Nového zákona, napsaných po době působení Ježíše Krista. Jsou to zakládající dokumenty *nové smlouvy*. Ve Starém i Novém zákoně vystupuje Bůh jako Bůh smlouvy, jako Bůh vstupující do vztahu s lidmi.²² Stará smlouva se týkala jednoho vyvoleného národa, nová smlouva je pro všechny lidi bez rozdílu. Smlouvu nabízí Bůh, člověk je k účasti na ni pozván. Bůh

¹⁶ Srov. DV, čl. 11.

¹⁷ Slovo *zákon* v obou částech Bible znamená spíše *úmluvu*, *smlouvu*, překlad hebrejského slova *berít*. Tento termín patří mezi základní pojmy biblické víry. Srov. HOŠEK, P., VAĐURA, P., *V dobrých rukou*, Praha: Vyšehrad, 2013, s. 67.

¹⁸ Srov. SOKOL, J., *Člověk a svět očima Bible: Pokus o uvedení do biblické antropologie*, Praha: Ježek, 1993, s. 15.

¹⁹ Kdybychom chtěli být úplně přesní, Židé hebrejskou souhlásku „kaf“ vyslovují někdy jako *k*, jindy jako *ch*.

²⁰ Latinsky „sedmdesát“, proto často označovaná římskou číslicí LXX, podle jedné z legend číslo vyjadřuje počet překladatelů. Viz VLKOVÁ, G. I., *Slovo boží a slovo lidské*, s. 61.

²¹ Srov. ČEP, str. 11.

²² *Židovský národ a jeho svatá písmena v křesťanské Bibli*, Kostelní Vydří: KNA, 2004, s. 41.

se zavazuje chránit a provázet svůj lid (Gn 28,15), lid se zavazuje plnit Boží přikázání (Ex 24,3). Také mu z ní vyplývá závazek ke tvůrčí aktivitě. K tomu, aby s Bohem počítal a aby se také plnění Božích slibů v jistém smyslu dožadoval, vymáhal je.²³ Příkladem je Boží služebník Job, jehož příběhem se budeme zabývat v jedné z dalších kapitol této práce.

1.2 Starý zákon

Bakalářská práce má podtitul *Poselství příběhů Starého zákona pro dnešní dobu*, proto se v následujících kapitolách zaměříme pouze na Starý zákon. V úvodu jsme se již dotkli problému odmítavého postoje k jeho četbě některými křesťany. Ale četbu Starého zákona nelze odmítat, spíše ji vnímat jako paralelní k četbě křesťanské.²⁴ Starý a Nový zákon spolu úzce souvisí. Slovo Boží v něm obsažené je živé a promlouvá i do života dnešního člověka.

První zákon zná výšiny i hlubiny při soužití rodičů a dětí, muže a ženy, sourozenců a příbuzných. Ví o zneužívání moci. Ví o agresivitě a žádostivosti člověka, ale také o jeho snech a tužbách. Nepotlačuje utrpení a smrt, nýbrž ukazuje cesty, jak lze navzdory všemu život přijmout a dobře v něm obstát.²⁵

V křesťanské Bibli je Starý zákon předzvěstí událostí, které došly naplnění v Ježíši Kristu a jeho době.²⁶ Na Starý zákon se ve svých kázáních odvolával samotný Ježíš: *Což jste nikdy nečetli v Písmech* (Mt 21,42a), citovali ho při svém misijním poslání apoštolové: *Mnohokrát a mnohými způsoby mluvíval Bůh k otcům ústy proroků* (Žd 1,1).

1.2.1 Jazyk Starého zákona

Texty Starého zákona jsou psány hebrejsky, aramejsky a řecky. Tyto jazyky nazýváme biblickými. Hlavním jazykem je hebrejšťina, patřící mezi semitské jazyky. Vyvinula se z pozdější kananejštiny.²⁷ Hebrejsky je sepsaná většina knih. Dalším jazykem je aramejšťina, která je hebrejšťině podobná. Také patří k semitským jazykům. Třetím biblickým jazykem je řečtina. Ne však klasická řečtina,

²³ Srov. BALABÁN, M., *Hebrejské myšlení*, s. 32.

²⁴ *Židovský národ a jeho svatá písma v křesťanské Bibli*, s. 37–40.

²⁵ ZENGER, E., *První zákon: Židovská bible a křesťanství*, Kostelní Vydří: KNA, 1999, s. 147.

²⁶ Srov. VLKOVÁ, G. I., *Slovo Boží a slovo lidské*, s. 149.

²⁷ Srov. DUKA, D., *Úvod do Písma svatého Starého zákona*, Praha: Editio Sti Egidii, 1992, s. 24.

ale zjednodušená, tzv. koiné. Používá velké množství hebraismů, obrátů pro řečtinu netypických, které vyjadřují hebrejský způsob myšlení.²⁸ K rozdílu mezi hebrejským a řeckým myšlením se více vyjádříme v následující kapitole. Originály biblických rukopisů se nezachovaly. Bibličtí badatelé jsou odkázáni na opisy, u kterých se pátrá po pramenech.

Pro slyšení a šíření Božího slova je důležité, aby bylo dostupné ve srozumitelném jazyce. Proto se již ve starověku postupně překládalo do dalších starověkých jazyků.²⁹

1.2.2 Biblické (hebrejské) myšlení

Jelikož je v Bibli dost míst, která nejsou pro formulaci myšlenek z jiného kulturního prostředí snadno srozumitelná, je nutné pojednat o rozdílu mezi biblickým a naším západním myšlením, které je ovlivněno myšlením antickým.

Při výkladu biblického textu je třeba mít na mysli, že je obrazem semitského, hebrejského myšlení. Semitské národy mají odlišný způsob vyjadřování, sdělování různých skutečností, mají celkově odlišný přístup k životu, než máme my.

Ve vztahu k řecké a západní filozofii je pro hebrejské myšlení charakteristické, že není hněteno negativními idejemi nicoty a neuspořádání. Hebrejec nezná myšlenku, že by mohlo být nic, protože od věčnosti existuje Bůh.³⁰

Hebrejské myšlení je konkrétní, popisné, důraz je kladen na smysl události, přesný průběh je druhořadý.³¹ Je zaměřeno na poznání toho, co Bůh dělá, jak působí. Oproti tomu antické myšlení je abstraktní. Ptá se na podstatu. Snaží se poznat, kdo je Bůh.³² Antické myšlení je dualistické, to je jeden z podstatných rozdílů mezi řeckým a hebrejským myšlením. Pro Židy není vesmír dualistický, nemá dva principy, nýbrž jediný, totiž Boha.³³

Dalším z podstatných rozdílů je zcela protikladné vnímání času. Zatímco my dělíme čas na tři chronologie: minulost, přítomnost a budoucnost, Židé zakouší čas

²⁸ Srov. DUKA, D., *Úvod do Pisma svatého Starého zákona*, s. 35.

²⁹ Srov. VLKOVÁ, G. I., *Slovo Boží a slovo lidské*, s. 61. Zde také více o dalších starověkých překladech, s. 61–78.

³⁰ TRESMONTANT, C., *Bible a antická tradice*, Praha: Vyšehrad, 1970, s. 49.

³¹ Srov. BALABÁN, M., *Hebrejské myšlení*, s. 15.

³² Srov. KŘIVOHLAVÝ, J., *Psychologie smysluplnosti existence: otázky na vrcholu života*, Praha: Grada, 2006, s. 143.

³³ Srov. TRESMONTANT, C., *Bible a antická tradice*, s. 13.

jako řeku, jako nepřerušovaný tok od minulého k budoucímu.³⁴ Všudypřítomná je představa dějinné změny, vývoje, pokroku. V řeckém myšlení je představa cyklu, opakování, věčného koloběhu. Představa dějinného pokroku je mu cizí.

Hebrejské myšlení je lineární, má svůj začátek a svůj konec, má tedy i svůj vývoj a tím i svůj smysl. Židé věří v historický pokrok, a to pokrok na tomto světě. Pokrok má být završen příchodem Mesiáše.³⁵

Židovské myšlení je spontánní, vášnivé, hledá Boha a jeho přikázání. Smyslem je přiblížení se k Bohu naplněním jeho mravních zákonů, které dal člověku. Helénské myšlení bylo statické, vyvážené a klidné, smyslem byla harmonie.³⁶

1.3 České překlady Bible

Protože je jedním ze záměrů této práce seznámit s Biblií začínající čtenáře, zmíníme některé překlady do češtiny a Bible, se kterými se můžeme setkat dnes.

Bible byla a stále je výrazným faktorem i pro formování českého kulturního prostředí. Biblickými příběhy se inspirovali malíři, sochaři, daly podnět k počátkům našeho dramatického umění. Bible však nezanechala stopy pouze v umění, především v literatuře.³⁷ Její vliv je patrný i v jazyce. Mnoho slovních obrátů, úsloví, které jsou součástí našeho vyjadřování, pramení v Bibli. Svědčí to o dobrých znalostech této knihy našimi předky.

Řekneme-li dnes, že je někdo starý jako Metuzalém, silný jako Samson, že má Kainovo znamení, přirovnáme-li něco k arše Noemově, mluvíme-li o sedmi hubených letech nebo o egyptských ranách, o sodomství, vždy se vyjadřujeme slovy a obrazy biblickými.³⁸

Se šířením křesťanství se Písmo svaté dostalo i na území naší země. V roce 2013 jsme si připomněli 1150. výročí příchodu soluňských bratrů Konstantina a Metoděje, kteří roku 863 přinesli Písmo svaté na Moravu. Bylo napsáno hlaholicí,

³⁴ Srov. FRANKL, V. E., LAPIDE, P., *Bůh a člověk hledající smysl*, Brno: Cesta, 2005, s. 94.

³⁵ SEDLÁČEK, T., *Ekonomie dobra a zla: Po stopách lidského tázání od Gilgameše po finanční krizi*, Praha: 65. pole, 2009, s. 43.

³⁶ Srov. SADEK, V., „Židé a Evropa“ in *Revue Prostor* 45–46 (1999), s. 265–271.

³⁷ Inspiraci biblickými texty v naší poezii dokládají např. knihy M. BALABÁNA a O. NYTROVÉ *Biblický třpyt v české poezii XX. století* či *Ohlasy Starého zákona v české literatuře 19. a 20. století*. A nemusíme hledat v minulosti. Nejlepším filmem loňského roku byl vyhlášen *Hořící keř*, který pojednává o oběti Jana Palacha. Tvůrci filmu se v názvu inspirovali knihou Exodus (Ex 3, 2–4).

³⁸ HAVEL, R. in OLBRACHT, I., *Biblické příběhy*, s. 7. Další biblická rčení uvádí Ouředníkuv slovník biblistů *Aniž jest co nového pod sluncem*, Praha: Mladá fronta, 1994.

slovanským písmem, které Konstantin sestavil podle vzoru malých písmen řecké abecedy. Bylo to dílo mimořádného významu, první překlad Písma svatého do národního jazyka Slovanů a jeden z prvních v celé Evropě.³⁹ Překlady do staročeštiny pocházejí ze 14. stol.⁴⁰

Další významné výročí, které jsme si v roce 2013 připomněli, bylo 400 let Bible kralické. Prvním krokem k tomuto dílu byl překlad Nového zákona Jana Blahoslava z řečtiny, podle jeho vzoru pak Jednota bratrská přeložila Starý zákon. V Kralicích nad Oslavou byla v letech 1579–94 Bible dokončena a vytištěna. Je bohatě opatřena výkladovými poznámkami, stala se vzorem po jazykové stránce a měla významnou úlohu při vytváření spisovné češtiny v době národního obrození. Předčila soudobé překlady Bible do evropských jazyků.⁴¹ S jejím čtením a pochopením jsou už ale dnes potíže, protože je ve staročeštině. Význam většiny slov se značně posunul, což znesnadňuje jejich pochopení.

Dnes je u nás nejrozšířenější Biblí Český ekumenický překlad. Je výsledkem společného úsilí skupiny překladatelů šesti církví, proto ekumenický. S překladem se začalo roku 1961 pod vedením prof. ThDr. Miloše Biče a prof. ThDr. Josefa B. Součka. První vydání vyšlo v roce 1979.⁴² V roce 2009 byla vydána Jeruzalémská bible, katolický překlad, který vychází z francouzského překladu. Dílo, na kterém třicet let pracoval tým biblistů a redaktorů pod vedením prof. Františka X. Halase a jeho manželky Dagmar.⁴³ V témže roce byl vydán i Český studijní překlad, dílo týmu Antonína Zeliny. Tento překlad je určen zejména ke studijním účelům. Cílem bylo zachovat co nejvíce informací z originálního textu. Pro ty, kteří s četbou Bible začínají, jsou určeny volnější překlady: Bible, překlad 21. století (B21) a Slovo na cestu, parafrázovaný text, jejich cílem je srozumitelnost i těm, kteří nemají předchozí znalosti křesťanství.⁴⁴

³⁹ Srov. MERELL, J., *Bible v českých zemích od nejstarších dob do současnosti*, Praha: Česká katolická charita, 1956, s. 7.

⁴⁰ Např. Bible leskovecko-drážďanská, Bible olomoucká, Bible třeboňská. Tiskem vyšla první česká Bible roku 1488, tzv. Bible pražská.

⁴¹ Srov. <http://www.bible-kralicka.cz/> [online][citováno 2014–04–07].

⁴² Srov. ČEP, s. 11.

⁴³ Srov. <http://www.jeruzalemskabible.cz/> [online][citováno 2014–04–07].

⁴⁴ Srov. <http://dumbible.vltava2012.cz/store/departement-51-bible.html> [online][citováno 2014–04–07].

1.4 Metody a přístupy k výkladu

Studium Bible nikdy nekončí. Každé údobí musí znovu a svým způsobem usilovat o pochopení posvátných knih. V Bibli k nám Bůh hovoří prostřednictvím lidské řeči. Avšak tato dobově a situačně podmíněná řeč náleží minulým, nám většinou cizím kulturám. K porozumění textu je třeba určitých znalostí o podmínkách, za kterých vznikal.

Text Bible neprochází změnami, Boží slovo má neměnný význam. Mění se jen jeho výklad. Mění se naše řeč, význam pojmů, naše představy. Naše poznání se vyvíjí, a proto také můžeme hlouběji pronikat do tajemství biblických příběhů. Jak jsme již ukázali v jedné z předchozích kapitol, naše myšlení je rozdílné od hebrejského. Proto je třeba k výkladu Bible používat metody, které nám pomohou odhalovat poselství starozákonních příběhů, aniž bychom do slov Písma promítali své touhy, své nápady. Při výkladu je nutné dodržet určitý postup, text podrobit exegetickému, následně hermeneutickému zkoumání a hledat původní záměr biblického textu.⁴⁵ Čtenář Bible se musí pokusit pochopit, co text říkal lidem tehdy a co mu říká teď.

Od II. vatikánského koncilu můžeme v katolické církvi pozorovat rostoucí zájem o četbu Bible, jak nás k tomu vybízí konstituce o Božím zjevení.⁴⁶ S tím souvisí i správný výklad biblických textů, který nebyl nikdy jednoduchý, a není to problém jen moderní doby. Proč je pro nás někdy biblický text nepochopitelný, nepřijatelný? Spisy Starého zákona vznikaly v průběhu více než tisíciletých dějin izraelského národa a zrcadlí život lidu té doby. My nyní žijeme v jiné společnosti a kultuře, v jiném světě.⁴⁷ V biblických dobách se lidé cítili více spojeni se společenstvím, do kterého patřili, a stejně tak se i cítili více spojeni s Bohem, více počítali s jeho přítomností. V dnešní západní kultuře se už málokdo cítí bytostně spojen se společností, ve které žije. Většina žije individuálně.⁴⁸

Veškeré úvahy o vzniku starozákonních knih jsou pouhé hypotézy.⁴⁹ Autoři čerpali informace z různých zdrojů. Sepsání předcházela ústní tradice. I několik

⁴⁵ OEMING, M., *Úvod do biblické hermeneutiky: Cesty k pochopení textu*, Praha: Vyšehrad, 2001, s. 24.

⁴⁶ Srov. DV, čl. 21.

⁴⁷ Srov. SOKOL, J., *Člověk a svět očima Bible*, s. 19.

⁴⁸ Srov. HOŠEK, P., VAĐURA, P., *V dobrých rukou*, s. 104.

⁴⁹ Srov. VLKOVÁ, G., *Slovo Boží a slovo lidské*, s. 28.

staletí se předávala náboženská zkušenost z generace na generaci ústně. Při tomto předávání lze předpokládat určité varianty, méně podstatné prvky mohly být zatlačeny do pozadí a následně zapomenuty, jiné mohly být zdůrazněny a rozvíjeny.⁵⁰

I pro tento důvod bývá věrohodnost Bible zpochybňována.

Dodnes existují tací, kteří se o existenci boha nechali přesvědčit důkazy z bible.⁵¹

Ale abych nebyl nespravedlivý, většina bible není vyloženě zlá, je ovšem nepochybně divná, přesně tak, jak by se dalo čekat od chaoticky splácané antologie nesouvisejících dokumentů, které byly poskládané dohromady, poopravené, přeložené, překroucené a „vylepšené“ stovkami anonymních autorů, redaktorů a opisovačů. Kteří se většinou neznali a žili v průběhu devíti století.⁵²

Bible není učebnicí dějepisu. Historicita dějů bývá předmětem sporů a diskuzí. Ale v Bibli nejde v přesném slova smyslu o dějiny. Nepodává přesné záznamy o událostech, kdy a jak se staly, ale proč se staly. Tyto děje mají hluboký náboženský obsah. Vypovídají o vztahu člověka a Boha, o poslání člověka ve světě.⁵³ Dokládají to biblické knihy Letopisů (1Pa, 2Pa), kdy autor využil královské kroniky, aby je zpracoval se záměrem dát odpověď na otázku po smyslu náboženských a národních dějin Izraele. Podle tohoto měřítká hodnotil události i historické postavy.⁵⁴

Není ani učebnicí přírodopisu, nepodává vědecký obraz světa. Nýbrž hovoří o tom, jak se Bůh ve světě projevuje. Není určena pro to, aby z ní byly čerpány vědecké poznatky. Již sv. Augustin doporučuje, aby čtenář nehledal v Bibli poučení o hvězdách, ale poučení o Ježíši Kristu a o tom, co je nutné ke spáse.⁵⁵ K obrazné řeči Bible se vyjadřuje židovský teolog Pinkas Lapide:

Když Bible říká: V šesti dnech Bůh stvořil svět, tak se tím v hlubším slova smyslu myslí, že svět stvořil v epochách a periodách, které se svým postupným evolučním vývojem v zásadě rovnají darwinistickému učení. Začátek Bible tak krátce shrnuje, na co Darwin potřeboval 377 stran.⁵⁶

⁵⁰ Srov. VLKOVÁ, G., *Slovo Boží a slovo lidské*, s. 22.

⁵¹ DAWKINS, R., *Boží blud*, s. 114.

⁵² Tamtéž, s. 263.

⁵³ Srov. SADEK, V., „Židovské dějiny a myšlení od biblických dob do současnosti“ in *Židé – dějiny a kultura*, s. 6.

⁵⁴ DUKA, D., *Úvod do Písma svatého Starého zákona*, str. 11.

⁵⁵ Srov. AUGUSTIN, „Proti Felikovi“, in AUGUSTIN, HOŠEK, R., *Aurelius Augustinus: Říman, člověk, světec*, Praha: Vyšehrad, s. 90.

⁵⁶ LAPIDE, P. in FRANKL, V. E., LAPIDE, P., *Bůh a člověk hledající smysl*, s. 50.

Při interpretaci biblického textu musíme vycházet z prostředí, v němž se text vyvíjel. Není vždy úplně snadné udělat si konkrétní představu o prostředí, ve kterém se tradice Starého zákona utvářela a vznikala.⁵⁷ Vznikala v různých společenských vrstvách.⁵⁸ Vyjadřuje víru židovského národa, víru prvotních křesťanských obcí, nabídku spásy, kterou Bůh předkládá všem lidem.

Je třeba být pokorný ve snaze pochopit jazyk bible, způsoby vyjadřování různých dob a různých sociálních tříd, abychom se poté snažili vyvodit z toho nějaký hermeneutický závěr.⁵⁹

U obtížných pasáží je zapotřebí zvážit, kdy byl tento text sepsán, s jakým úmyslem, s jakým literárním druhem se zde setkáváme. Literární formy mají při hledání smyslu jednotlivých textů důležitou roli.⁶⁰ Bible obsahuje např. prózu, lyrickou a epickou poezii, hymny, podobenství. Ve Starém zákoně se nacházejí rodinné ságy, rodokmeny, zákoníky, kroniky, prorocká slova varování a útěchy, přísloví, žalozpěvy. Jednoznačně však vede vyprávění příběhů o lidech, jejich životě, o Bohu, jaký je, co od nás očekává a co my můžeme očekávat od něj. Řeč Bible je často metaforická a alegorická.⁶¹

Na biblické autory měla vliv i neizraelská pohanská kultura okolních civilizací. Nejvíce byli ovlivňováni kulturou sumerskou, mezopotámskou a egyptskou. Autoři starozákonních textů měli přehled o literatuře těchto národů. Epická báseň Enúma eliš (Když nahoře) oslavuje vítězství bohů nad chaosem. Nejstarší sumerský hrdinný epos o Gilgamešovi pojednává o člověku hledajícím nesmrtelnost.⁶² Semitské prostředí převzalo bohatý svět zdejší mytologie.

Svatopisci však nepřijímali kulturní podněty ze svého okolí nekriticky, přepracovali je podle vlastních teologických měřítek. Při srovnání Geneze s babylonskými mýty jasně vyniká nejen podobnost motivů, ale i zásadně odlišné pojetí božstva, člověka i jejich vzájemného vztahu.⁶³

⁵⁷ Více o prostředí vzniku Starého zákona viz VLKOVÁ, G. I., *Slovo Boží a slovo lidské*, s. 23–34.

⁵⁸ „Kdyby byl biblický jazyk jen stroze filozofický, abstraktní a logický, Boží nauka by oslovila jen intelektuální špičku. Písmo ve své stávající podobě však vede celý národ k dokonalé a pravé víře, každého zvlášť podle jeho intelektuálních schopností a potřeb.“ FISHBANE, M. A., *Judaismus: Zjevení a tradice*, Praha: Prostor, 1999, s. 83.

⁵⁹ CHIOLERIO, M., „Blaze tomu, kdo slyší tato slova“ (*Sír 50,28*): *První setkání se Starým zákonem*, Praha: Paulínky, 1997s. 26.

⁶⁰ Srov. KOPPOVÁ, J., *Starý zákon – kniha pro dnešní dobu: Cesty k dějepisným knihám Izraele*, Kostelní Vydří: KNA, 2003, s. 13.

⁶¹ Srov. LÉON-DUFOUR, X., *Slovník biblické teologie*, Praha: Academia, 2003, s. 11.

⁶² Podrobněji viz ARMSTRONGOVÁ, K., *Dějiny Boha*, Praha: Argo, 1996, s. 19–32.

⁶³ VLKOVÁ, G. I., *Slovo boží a slovo lidské*, s. 32.

Židovský výklad Bible navazoval též na tradici výkladu řeckých mýtů, zvláště Homérových Illias a Odyssey. Především z interpretace těchto textů se vyvinul alegorický výklad, hledáním hlubších principů ve zděděné nauce o bozích.⁶⁴

1.5 Vědecké metody a přístupy

Během posledních staletí vystalo bezpočet způsobů, jak studovat starodávné texty. V následujících kapitolách představíme vědecké metody výkladu biblického textu, které jsou podstatné pro účely této bakalářské práce. Je to metoda historicko-kritická, psychologický a psychoanalytický přístup, přístup fundamentalistický a aktualizace biblického textu. Vzhledem k rozsahu této práce podáváme jejich stručný výklad. Souhrn všech metod a přístupů lze nalézt v dokumentu Papežské biblické komise *Výklad Bible v církvi*.⁶⁵

1.5.1 Metoda historicko-kritická

Katolická exegeze nemá vlastní výlučnou interpretační metodu. Jako základní je přesto vnímána metoda historicko-kritická.⁶⁶ Jde o nejrozšířenější metodu. Některé její prvky sahají až k antice, kdy je používali řeční komentátoři klasické literatury.⁶⁷ Zkoumá historický dosah textů. Začala se uplatňovat po vydání encykliky Pia XII. *Divino afflante Spiritu* roku 1943. Užití historicko-kritické metody znamenalo v dějinách výkladu začátek nové epochy a vyjasnění celé řady biblických problémů.⁶⁸ Jedním z výsledků této metody bylo poznání, že Starý zákon je sbírkou knih, které nejsou dílem jediného autora. Použití historicko-kritické metody má své hranice. Omezení na hledání smyslu textu pouze v jeho historických souvislostech může vést k odsunutí Písma zcela do minulosti, kdy nebude vnímán jeho dosah pro současnost.⁶⁹

⁶⁴ Srov. CHALUPA, P., „Význam židovských interpretačních tradic pro současnou exegezi“ in *Studia theologica* 1 (2002), s. 8–9.

⁶⁵ Existují i další výkladové metody, o kterých se tento dokument nezmiňuje. Jsou to tzv. kreativní přístupy, které jsou určeny pro ty, co nemají teologické vzdělání. Viz HECHTOVÁ, A., *Kreativní přístupy k Bibli*, Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2008. U nás s těmito přístupy seznamuje České katolické biblické dílo. Dostupné z: www.biblickedilo.cz [online][citováno 2014-03-04].

⁶⁶ Srov. *Výklad Bible v církvi*, s. 19.

⁶⁷ Srov. tamtéž, s. 31.

⁶⁸ Srov. tamtéž, s. 18.

⁶⁹ Srov. tamtéž, s. 35.

1.5.2 Přístup psychologický a psychoanalytický

Ve druhé části bakalářské práce se budeme zabývat prací s biblickým textem v psychoterapii, proto další představenou metodou je přístup psychologický a psychoanalytický.

Nové poznatky z psychologie podnítily i nové pokusy o výklad starých náboženských textů. Náboženství se dotýká oblasti nevědomí.⁷⁰ Psychologické a psychoanalytické výzkumy mohou biblickou exegezi obohatit. Psychoanalytická metoda je pojata mezi legitimní výkladové metody Písma, ovšem ne jako metoda univerzální, ale speciální. Psychologický přístup obohacuje biblickou exegezi o výklad životní zkušenosti a chování biblických postav. Přinesl nové chápání symbolické a alegorické řeči Bible.⁷¹ Má v církvi dávno tradici v podobě duchovního výkladu Bible u církevních otců. Chápali, že text Bible nepromlouvá pouze k biblickým postavám, ale také přímo ke každému čtenáři. Objasňovali smysl Písma pomocí obrazů, v nichž se můžeme najít i my, a tak najít i smysl svého života.⁷² V současné době se při použití této metody vychází z psychoanalýzy Sigmunda Freuda a analytické psychologie C. G. Junga.⁷³

I tato metoda však má své hranice. Psychologický a psychoanalytický přístup se nesmí absolutizovat jako jediný správný postoj, nýbrž jako pomocný prostředek. Ve výsledném hodnocení nesmí vyloučit realitu hříchu a spásy. S rozvojem psychologie se totiž v současnosti vytrácí pojem *hřích* a je nahrazován pojmem *duševní problém*.⁷⁴

Wykládejme Písmo tak, aby zase Písmo nově vykládalo náš život, abychom pomocí Písma lépe rozuměli Bohu i sobě samým a v něm zakusili něco z blaha spásy, kterou nám Ježíš Kristus daroval a kterou kéž by nám pomocí Písma znovu a znovu zprostředkoval.⁷⁵

⁷⁰ Srov. KÜNG, H., *Freud a budoucnost náboženství*, Praha: Vyšehrad, 2010, s. 25–26.

⁷¹ Srov. *Výklad Bible v církvi*, s. 52.

⁷² Srov. GRÜN, A., *Hlubinně psychologický výklad Písma*, Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, s. 19.

⁷³ Srov. DEZORZOVÁ, K., *Hagioterapie a její využití u psychotických pacientů*, DP, Olomouc: UP, 2009, s. 45. Dostupné z: <http://theses.cz/id/e61oiz/?furl=%2Fid%2F61oiz%2F> [online][citováno 2014-04-05].

⁷⁴ Srov. HOLM, N. G., *Úvod do psychologie náboženství*, Praha: Portál, 1998, s. 130.

⁷⁵ Srov. GRÜN, A., *Hlubinně psychologický výklad Písma*, s. 21.

1.5.3 Přístup fundamentalistický

Domníváme se, že spolu s psychologickým přístupem je dobré zmínit i přístup fundamentalistický, jelikož je nebezpečný svou přitažlivostí pro osoby hledající v Bibli odpovědi na své životní problémy.⁷⁶ Při nekritickém zabývání se biblickými texty hrozí nebezpečí, že se stanou zrcadlem vlastních představ, přání a předsudků, místo aby se hledalo jejich pravé poselství.⁷⁷

Do fundamentalistických pozic bohužel upadají nejen různé extrémní skupiny a sekty, ale často i katolíci, kterým imponuje zdánlivá „zbožnost“ těchto postojů a které přitahuje, že jim jsou bez velkého přemýšlení nabízeny okamžité a snadné odpovědi na řadu nesnadných otázek.⁷⁸

Fundamentalistický výklad ulpívá na povrchu textu. Vychází z principu, že Bibli, jakožto inspirované neomylné Boží slovo, je třeba číst a vykládat doslovně. I místa, kde je to naprosto nevhodné. V protikladu k historicko-kritické metodě vylučuje historické pozadí Bible.⁷⁹ Nevěnuje pozornost literárním formám, symbolickému či obraznému vyjádření. Tím nepřímo podporuje názory o nevěrohodnosti Bible. Fundamentalistický přístup může vzbuzovat mylný dojem, že zná odpověď na každou naši otázku. Nabízí racionální zdůvodnění iracionálního chování.⁸⁰

Mezi Bibli a námi je několik tisíc let; nemůže tedy Bible mluvit přímo, v jakémsi posvátném mechanismu, do naší přítomnosti. To bychom činili z Bible předmět pověřeného uctívání a Boha bychom docela pohansky nutili, aby promluvil, kde my chceme.⁸¹

1.5.4 Aktualizace

Posledním přístupem, který krátce představíme, je praxe aktualizace. Křesťané i židé věří v trvalou hodnotu biblického textu pro všechny doby a kultury. Obohacuje hodnoty a normy chování každé generace, přestože vznikl za okolností, které vládly v minulosti. Aby se osvětlil význam biblického poselství pro dnešního

⁷⁶ Srov. *Výklad Bible v církvi*, s. 60.

⁷⁷ Srov. ZENGER, E., *První zákon*, s. 36.

⁷⁸ VLKOVÁ, G. I., *Slovo Boží a slovo lidské*, s. 136.

⁷⁹ Srov. *Výklad Bible v církvi*, s. 58.

⁸⁰ Český dokument Bít a nebit hledá odpověď na otázku vhodnosti či nevhodnosti tělesných trestů ve výchově. Tvůrci dokumentu upozorňují, že se zastánci tělesných trestů odvolávají na slova Bible (Sir 30,12). Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zaostreno/_zprava/1335800 [online][citováno 2014-04-11].

⁸¹ BALABÁN, M., *Hebrejské myšlení*, s. 84.

člověka, je nutné text aplikovat na současné podmínky života a vyjádřit ho jazykem dnešní doby. V současné době musí aktualizace počítat s vývojem mentality a pokrokem výkladových metod.⁸² Pomocí aktualizace objasňuje Bible mnohé současné problémy, např. ochranu lidského života, starost o chudé, ekologii a další. Vychází z živé tradice společenství víry, aby se zabránilo scestným výkladům a manipulaci s textem. Není účelem promítat do biblického textu nové názory, nýbrž upřímně hledat to, co je v nich obsaženo pro přítomnost.

Stejně jako předchozí metody má i tato své hranice. Je třeba se vyvarovat aktualizaci zaměřené proti spravedlnosti a evangelijní lásce, tendenční četbě, vytrhávání z kontextu a užívání biblického textu pro své cíle (jako aktualizace prováděné některými sektami, např. Svědky Jehovovými), popírání jednoty mezi Starým a Novým zákonem.⁸³

⁸² Srov. *Výklad Bible v církvi*, s. 96.

⁸³ Srov. *tamtéž*, s. 97.

2 Bible a psychoterapie

Chceš-li poznat Boha, nauč se znát nejdříve sám sebe.
Evagrius Ponticus, PG 40, 1267

V předchozích kapitolách jsme usilovali poukázat na to, jak výjimečná kniha Bible je. Ať už ji vnímáme jako slovo Boží, či jako knihu moudrosti, knihu příběhů. V následující kapitole bude více rozvinuto hlavní téma této bakalářské práce, psychoterapeutický potenciál Bible. Představíme terapeutický směr, který tohoto potencionálu úspěšně využívá, hagioterapii.

Bible je nějakým způsobem o nás a obsahuje terapeutický potenciál, který nezávisí na teologických východiscích ani na tom, zda věříme v pravdivost historických informací Písma, nebo ne. Radostná zvěst v Bibli může člověka oslovit, pokud v ní najde odpověď na své palčivé problémy svého života. Především však, pokud se tyto odpovědi dotknou jeho tužeb po svobodě a naplnění.⁸⁴

Člověk vždy usiloval o pochopení sebe, druhých i vnějšího světa. V tomto úsilí mu pomáhalo vyprávění a naslouchání příběhům. Příběhy byly chápány nejen jako prostředky komunikace, zábavy, ale též jako prostředky pomáhající v různých životních situacích. Byly součástí duševní hygieny dávno před vznikem psychoterapie jako vědní disciplíny. Stejnou funkci plnily i příběhy z Bible. Přes starobylost zůstává jejich poselství živé a aktuální i pro dnešní dobu. Ačkoliv se vnější svět mění, zůstává vnitřní svět lidí stále stejný. V srdci mají touhu po lásce, pravdě, spravedlnosti. Kladou si otázky po smyslu svého života a hledají odpovědi.

Toto hledání svědčí o nasměrování člověka k něčemu, co je víc než on sám, k něčemu, co ho přesahuje, k transcendentnu.⁸⁵ Svědčí o přítomnosti náboženské skutečnosti v jeho podstatě.⁸⁶ Otázka, zda existuje smysl života, jestli to není iluze, je náboženská otázka. Existuje-li nějaký úkol, který je nám dán k naplnění, pak mu-

⁸⁴ REMEŠ, P., „Bible a její psychoterapeutický potenciál“ in *TT 2*, 1999, s. 66.

⁸⁵ Srov. FRANKL, V. E., *Psychoterapie pro laiky*, Brno: Cesta, 1998, s. 11.

⁸⁶ Karel Skalický náboženskou skutečnost definuje jako univerzální antropologickou danost, vkořeněnou do psychiky člověka do takové míry, že některé vede k mluvení o nevědomém bohu, je hluboce zasazena v konkrétním a reálném životě jednotlivce i společnosti a jako taková je projevem zvláštních kvalit člověka. O náboženství říká, že významným způsobem přispívá k soudržnosti společnosti, nebo naopak může být mocnou a velice nebezpečnou výbušninou. Srov. SKALICKÝ, K., *V zápasě s posvátnem: Náboženství v religionistickém bádání*, Brno: CDK, 2005, s. 35, 283, 284.

sel být někým dán. Dostáváme se tak k předpokladu existence toho, kdo nás přesahuje, k předpokladu existence Boha.⁸⁷

Hledání a touha po naplnění smyslu je základní znak člověka. V životě procházíme různými vývojovými stadii. Jednou dospějeme do stadia, kdy si začneme klást nejzákladnější existenciální otázku: *Kdo jsem?*⁸⁸ Podle Bible je člověk stvořen k obrazu Božímu (Gn 1,26).

Odpovědi na tázání se po smyslu lidské existence pomáhala dříve nalézat víra v Boha, v naší západní kultuře křesťanství. Ale křesťanství bohužel ustupuje do pozadí a zůstává po něm prázdné místo.⁸⁹ Toto prázdné místo je zaplňováno novými náboženskými směry, které pronikají do naší kultury⁹⁰, různými esoterickými a alternativními nabídkami životní pomoci, často vydávanými za psychoterapii. Psychoterapie je vědní disciplína, která se v poslední době velmi rychle rozvíjí a stoupá její obliba. Ale je třeba dobře zvažovat, jaký terapeutický směr zvolíme, a brát do úvahy možná rizika této cesty.

Stále více pacientů hledá kromě návštěvy lékaře nebo psychoterapeuta zároveň, často i výhradně, kontakty k duchovním léčitelům nebo esoterickým nabídkám spásy. Trh s esoterickou životní pomoci vzkvétá a neměl by zůstat bez komentáře z hlediska lékařských praktiků, z psychoterapeutické perspektivy a jistě též z pohledu duchovní správy.⁹¹

2.1 Psychoterapie

Jelikož tato práce pojednává o psychoterapeutickém potenciálu Bible, je třeba v následující kapitole objasnit pojem interdisciplinárního vědního oboru, jímž je psychoterapie, psychologická péče poskytovaná potřebným lidem

⁸⁷ Srov. REMEŠ, P. in DEMKO, M., „Když Písmo léčí i nevěřící.“ *KT 37* (2006), příloha Doma. Dostupné také z: <http://www.katyd.cz/clanky/kdyz-pismo-leci-i-neverici.html> [online][citováno 2014–04–08].

⁸⁸ Podrobněji ŘÍČAN, P., *Psychologie náboženství*, Praha: Portál, 2002, s. 159–70.

⁸⁹ K tomu, co může křesťanství nabídnout dnešnímu světu, se vyjadřuje Anselm Grün. Mimo jiné také upozorňuje na ztrátu schopnosti církve uzdravovat vnitřní zranění, která si lidé nesou životem. Spíše než do zповědnic mívá do terapeutických středisek, se svými problémy se stále více odvracejí od kněží k psychologům a psychoterapeutům. Srov. GRŮN, A., „Ztratili jsme schopnost uzdravovat.“ Dostupné z: http://www.ikarmel.cz/kniha/Spiritualita-zdola_10671.html [online][citováno 2014–04–08]. Nad stejným tématem se zamýšlí i dominikánský teolog Victor WHITE. Srov. WHITE, V., *Bůh a nevědomí: Teologie versus psychologie*, Praha: Vyšehrad, 2003, s. 69–83.

⁹⁰ Nová náboženská hnutí mohou být pro osobní vývoj jednotlivce za určitých podmínek i prospěšná. Problém nastává ve chvíli, kdy se v nich objeví prostředky radikalizace či psychické manipulace. Srov. VOJTÍŠEK, Z., „Nová náboženství jako společenský jev.“ Dostupné z: <http://www.sekty.cz/www/stranky/studie/2.pdf> [online][citováno 2014–04–08].

⁹¹ BUSCH, H., SCHILLEROVÁ, B., „Nabídky duchovního léčení – humbuk, nebo alternativa“ in *Teologické texty 4* (2011), s. 205. Zde také více o možném riziku použití esoterické životní pomoci, s. 206.

Psychoterapie je spjata s objevem psychoanalýzy Sigmunda Freuda počátkem 20. stol. Zabývá se duševním životem člověka, jeho chováním a projevy, které nejsou považovány za optimální. Avšak psychoterapeutické myšlení není fenoménem moderní doby. Hledání řádu a smyslu ve světě a v sobě je teologické, filozofické, ale i psychoterapeutické téma objevující se již u mnoha antických filozofů.⁹² Křesťanská kultura přináší nová témata, která souvisí s pojetím Boha jako milosrdné a zároveň přísné autority, které je člověk podřízen. Jsou to témata neposlušnosti, viny, trestu, odpuštění. Dokládají to i spisy otců pouště, syrských a egyptských křesťanských mnichů, žijících mezi 3. a 5. stol. po Kr., o kterých se říká, že byli prvními psychoterapeuty, kteří jako terapeutický prostředek používali Bibli.⁹³ Více o nich pojednáme v jedné z následujících kapitol.

Výraz *psychoterapie* pochází z řečtiny. Je složen ze dvou slov: *psyché* a *therapón*. *Psyché* znamenala motýla, ale i duši ve významu původní životní síly, mající zdroj v sobě samé. Byla synonymem života a vyjadřovala u člověka i vztah k životu vůbec. *Therapeuó* znamená sloužit a *therapón* byl služebník, průvodce a opatrovník bohů. To vyjadřuje smysl poslání toho, kdo je terapeutem.⁹⁴ Někteří psychologové, např. Maslow, Fromm a Frankl, vidí úlohu psychoterapie v probuzení člověka ke svobodě a odpovědnosti za sebe i druhé.⁹⁵

Psychoterapeutem může být člověk s odpovídajícím vzděláním, a jak už jsme uvedli výše, ne vše, co se psychoterapií nazývá, jí také je.⁹⁶

2.1.1 Biblioterapie

Jednou z mladých disciplín vzniklých na vědeckých základech psychiatrie a psychologie je biblioterapie, psychoterapeutická metoda využívající léčebné nebo podpurné účinky četby.⁹⁷ Využívá se nejen při psychických onemocněních, ale i jako podpora lidem, kteří prožívají obtížné období svého života. Již v antice si byli

⁹² Srov. VYMĚTAL, J., *Úvod do psychoterapie*, Praha: Grada, 2003, s. 21.

⁹³ Osobní poznámky ze semináře Démonologie Otců pouště pod vedením P. Remeše.

⁹⁴ Srov. VYMĚTAL, J., *Úvod do psychoterapie*, s. 12.

⁹⁵ Osobní poznámky z přednášek doc. P. Řičana na Pražské psychoterapeutické fakultě.

⁹⁶ Mezi odborníky se vedou diskuze o úpravě legislativy v oblasti poskytování psychoterapie, kterou v současné době zaštiťuje ČPS. Cílem je ustanovit psychoterapii jako samostatnou nezávislou profesi v souladu s EAP. Více ZACH, P., „Současná situace české (tudiž i nezdravotnické) psychoterapie a její budoucnost“ in *Psychoterapie: Praxe – inspirace – konfrontace* 3–4 (2012), s. 224–226.

⁹⁷ Srov. HARTL, P., HARTLOVÁ, H., „Biblioterapie“ in *Psychologický slovník*, Praha: Portál, 2004, s. 74.

vědomi blahodárneho účinku knih na psychiku člověka ve smyslu uvolnění a útěchy. Uvědomovali si pevnou vazbu mezi zdravím, duchovním vývojem a vzděláváním se prostřednictvím knih. A co Bible, kniha plná uzdravujících slov? Je možné využít ji k terapii?

Stejně jako v minulosti lze i dnes Bibli užívat k psychoterapeutickým účelům, může posloužit jako zdroj poučení o člověku a jeho psychice, může však pomoci i tomu, kdo se biblickým textem zabývá, k poznání vlastních hlubokých vnitřních sil, které působí a motivují jeho život.⁹⁸

2.1.2 Hagioterapie

Jedním z cílů této bakalářské práce je představit nový terapeutický směr, specifickou formu biblioterapie, hagioterapii. Název je odvozen z řeckých slov *therapeia*, péče, léčba a *hagios*, svatý, čistý, posvátný. Významů je uváděno několik:

- léčení nemocných zaklínáním, modlitbou, uctíváním ostatků⁹⁹,
- psychoterapeutická metoda, která ze sociobiologie vyvozuje víru v náboženství jako jednu z nejmocnějších sil lidské psychiky, zaměřuje se na osobnostní struktury hodnotové, morální, numinózní, od terapie pastorační se liší tím, že se netrvá na víře v Boha, ale staví na předpokladu náboženské dispozice v lidech¹⁰⁰,
- psychoterapeutická metoda využívající v terapeutických skupinách projekтивní diskuze nad biblickými příběhy¹⁰¹.

Její využití nezávisí na tom, zda se pacient pokládá za věřícího, či nikoliv. Specifičnost hagioterapie spočívá ve výhradním využívání psychoterapeutického potenciálu biblických příběhů. Je vhodná nejen u psychopatologických stavů (nejvíce u závislostí všeho druhu), ale i v situacích, kdy si člověk potřebuje utřídit hodnoty, najít svou vlastní identitu či smysl života.¹⁰²

⁹⁸ SMOLÍKOVÁ, P., *Náboženství v terapiích Jana Czecha a Prokopa Remeše*. BP, Pardubice: UPa, 2009, s. 20. Dostupné z: http://dspace.upce.cz/bitstream/10195/35407/1/SmolikovaP_Nabozenstvivoterapiich-_VM_-2010.pdf [online][citováno 2014-04-05].

⁹⁹ Srov. HARTL, P., HARTLOVÁ, H.; *Psychologický slovník*, s. 183.

¹⁰⁰ Srov. tamtéž.

¹⁰¹ Srov. KRATOCHVÍL, S., *Základy psychoterapie*, Praha: Portál, 2012, s. 114.

¹⁰² Srov. ČECHOVÁ, H., *Biblioterapie v zařízeních specializované paliativní péče*. DP, Brno: MU, 2013, s. 12. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/209854/ff_m/DiploHC.pdf [online][citováno 2014-04-05].

Hagioterapie se v České republice vyvinula z metod pastorační terapie a duchovního poradenství, jak byly praktikovány v době normalizace v podzemních strukturách katolické církve.¹⁰³ Od roku 1991 byly tyto metody rozvíjeny a následně zformovány do uceleného teoretického systému MUDr. Prokopem Remešem a PhDr. Alenou Halamovou. Zkušenosti čerpali při práci se skupinami pacientů Psychiatrické nemocnice Bohnice. Zde byla roku 2000 založena Společnost pro hagioterapii a pastorační medicínu.¹⁰⁴

Nezávisle na situaci v České republice byla od roku 1994 v Chorvatsku zaváděna pod názvem *hagioterapija* metoda spirituální léčby, inspirovaná charismatickým hnutím. Zakladatelem byl dr. Tomislav Ivančić, bývalý děkan Katolické teologické fakulty v Záhřebu. V jeho pojetí představuje hagioterapie jakousi formu morální a svátostné terapie, která se opírá o modlitbu a životní styl tradičního katolického křesťanství.¹⁰⁵ Další zemí, kde se hagioterapie podle metody P. Remeše a A. Halamové začíná uplatňovat, je Slovensko.

Hagioterapie představuje nový směr existenciální psychoterapie.¹⁰⁶ Vychází z premisy existence religiózních psychických struktur v osobnosti člověka, ale z předpokladu existence neempirického světa nebo Boha nevychází. Považuje náboženskost za geneticky danou, evolučně výhodnou a mimořádně mocnou sílu lidského duševna. Podle P. Remeše má každý člověk psychologické struktury, které lze nazvat náboženskými, má je buď potlačené, nebo je rozvíjí a kultivuje.¹⁰⁷ Nepracuje s věroučnými obsahy náboženství, ale s psychickými strukturami, které se s náboženskostí pojí, s existenciálními (smysl života, hodnoty, smrt), numinózními (vděčnost, láska), morálními (dobro, zlo, vina, odpuštění).¹⁰⁸ Za svůj úkol považuje pomoc pacientovi zakomponovat jeho duchovní dimenzi do struktury osobnosti,

¹⁰³ Srov. www.hagioterapie.cz/?page_id=254 [online][citováno 2014-04-06].

¹⁰⁴ V současné době je o hagioterapii dostupné jen malé množství odborné literatury. V roce 2013 vyšlo rozšířené a aktualizované vydání u nás jediné odborné publikace autorů metody: REMEŠ, P., HALAMOVI, A., *Nahá žena na střeše*. Další odborné texty na toto téma jsou vysokoškolské diplomové práce opírající se o poznatky MUDr. Remeše a PhDr. Halamové. Dostupné z: http://www.hagioterapie.cz/?page_id=4186 [online][citováno 2014-04-05].

¹⁰⁵ Dostupné z: <http://www.vjera.pondi.hr/hagioterapija.htm> [online][citováno 2014-04-06].

¹⁰⁶ P. Remeš definuje hagioterapii jako „terapii prostřednictvím náboženských prostředků, většinou u nevěřících pacientů“. Zdroj: osobní poznámky z přednášky na Pražské psychologické fakultě.

¹⁰⁷ Srov. REMEŠ, P. in DEMKO, M., „Když Písmo léčí i nevěřící.“ Pojetí náboženskosti v hagioterapii je shodné s pojetím náboženskosti religionisty K. Skalického, viz kapitola „Bible a psychoterapie“ této bakalářské práce, s. 23.

¹⁰⁸ Srov. www.hagioterapie.cz [online][citováno 2014-04-06].

ale nesnaží se měnit jeho víru. V žádné psychoterapii nesmí terapeut měnit pacientovo náboženské přesvědčení.¹⁰⁹

Hagioterapie účinně propojuje teologii, religionistiku a psychologii. Teologicky je obohacovaná křesťanskou spiritualitou, především již zmíněných pouštních otců.

Právě ty zdánlivě nejjednodušší proudy křesťanské spirituality, jako například zmíněná spiritualita pouštních otců, neustále připomínají, jak se exegeze Písma ztotožňuje se životem, a tak se zkušenost každého člověka stává základním klíčem k výkladu Písem.¹¹⁰

Co psychologickými termíny popisuje jungovská analytická psychoterapie, o tom ve svých spisech pojednávají už tito poustevníci. Zmiňují zápasy s *démony*, čímž myslí především boj se svými afekty. Slovo *démon* je zde myšleno symbolicky, obrazně. V řeči moderní psychologie představují destruktivní vzorce přesvědčení a chování, které vycházejí ze zaplavujících emočních stavů. Proti zhoubným emočním stavům staví mniši výrok z Písma, jak to dělával Ježíš při pokoušení ďáblem (Mt 4,3–10). Tuto metodu nazval Evagrius Ponticus *antirrhesis*, odmlouvání.¹¹¹ Do knihy *Antirrhethicon* sestavil výroky Bible, které se hodí k přeměně destruktivních emočních stavů v pozitivní. Dnes bychom to, co Evagrius nazývá démony, moderním jazykem psychologie pojmenovali *nevědomé konflikty*, obsah myslí vymykající se vědomé vůli. Silou Božího slova chtěl dojít k jejich zahrnutí.¹¹² Nejedná se o potlačení, ale o odražení vyšší hodnotou. Psychologicky je tato metoda známá i lidem, kteří nevedou duchovní život. Zahánět jednu myšlenku druhou je běžná taktika. Užívá se někdo závistí? Připomene si, co vlastní. Je nespokojen s vlastním životem? Sleduje telenovely, aby zapomněl.¹¹³

¹⁰⁹ Srov. ONDOK, J. P., *Bioetika, biotechnologie a biomedicína*, Praha: Triton, 2005, s. 116.

¹¹⁰ CAMPATELLI, M., *Čtete bibli s církevními otcí*, Olomouc: Refugium Velehrad – Roma, 2011, s. 161.

¹¹¹ Proti démonu úzkosti staví Ž 23,1; proti strachu Ž 23,4; proti smutku Dt 4,31 atd. Krátké duchovní rady obsahují sbírky mnišských výroků, tzv. *apoftegmata*. Zdroj: vlastní poznámky ze semináře *Démonologie Otců pouště* pod vedením P. Remeše.

¹¹² Srov. GRÜN, A., *Otcové pouště s Anselmem Grünem*, Kostelní Vydří: KNA, 2000, s. 48–85.

¹¹³ Srov. REMEŠ, P., „Na příjemce zaměřená hermeneutika a psychoterapie“ in *TT 2* (2002). Dostupné také z: <http://www.teologicketexty.cz/casopis/2002-2/Na-prijemce-zamerena-hermeneutika-a-psychoterapie.html> [online][citováno 2014–04–06].

Hojně se hagioterapie inspiruje v dílech současných křesťanských autorů, např. v duchovně a terapeuticky laděných publikacích Anselma Grüna, Larryho Crabba,¹¹⁴ Kateřiny Lachmanové, Tomáše Halíka.

Z psychologického hlediska je podkladem teoretické části logoterapie Viktora Emanuela Frankla a existenciální analýza jeho žáka Alfrieda Längleho. Na rovině analytické vychází z hlubinně-psychologické biblické exegeze Eugena Drewermanna. Zdrojem z filozofie jsou díla židovského teologa a filozofa Martina Bubera, existencialisty Martina Heideggera či díla zakladatele humanistické psychoterapie Ericha Fromma.¹¹⁵

Základním uspořádáním se jedná o skupinovou terapii. Terapeutická setkání jsou zaměřena na procvičování prožitkového ztotožňování s jednotlivými postavami příběhu. Dále se procvičuje i schopnost zaujímat hodnotové a morální postoje. Ukazuje se, že lidé většinou vědí, co je vhodné a dobré, ale nejsou schopni se svobodně rozhodnout a jednat. Další jev, který se v průběhu skupin nečítka ukáže, je probuzená religiozita, ačkoli se převažující část pacientů zprvu prohlašovala za nevěřící.¹¹⁶

Účinnost této metody spočívá v dovednosti hagioterapeuta využívat projektní techniku prostřednictvím biblického textu. Čtený nebo hraný příběh vyvolává ve skupině emoce, které účastníky postupně vedou k jejich osobním životním tématům. Projekcí do biblických postav je mohou snáze uchopit. Na pozadí obrazu z vlastních zkušeností získají náhled na svou osobnostní strukturu, na svůj hodnotový systém. Zkušenosti z práce hagioterapeutických skupin ukazují, že jedním z nejvíce léčivých efektů je navrácení odpovědnosti za vlastní život.¹¹⁷

¹¹⁴ Z knih L. CRABBA je to např.: *Řeč duše*, Praha: Návrat domů, 2007 a *Rozbité sny*, Praha: Návrat domů, 2007.

¹¹⁵ Srov. http://www.hagioterapie.cz/?page_id=4086 [online][citováno 2014-04-06].

¹¹⁶ Srov. REMEŠ, P., „Bible a její psychoterapeutický potenciál“, s. 67.

¹¹⁷ Srov. KRTEK, A., *Hagioterapie a závislost na psychoaktivních látkách*, DP, Praha: PVŠPS, 2013, s. 43. Dostupné z: http://www.toptennis.cz/admin/ckeditor/filemanager/userfiles/soubory/Arnost/BK_Krtek_Hagio_terapie_zavislosti.pdf [online][citováno 2014-04-05].

2.2 Bible v hagioterapii

Bible je v hagioterapii hlavním terapeutickým prostředkem. Podle Prokopa Remeše by se dalo terapeuticky pracovat i s jinými náboženskými texty, ale Bible má mezi nimi výjimečné postavení. Lidé k ní přistupují s respektem a úctou.¹¹⁸ Věřící mají mnoho možností, jak se s Písmem, jeho výkladem a jeho poselstvím blíže seznámit.¹¹⁹ Ale co hledající, jak jim biblickou zprávu přiblížit? Většina účastníků hagioterapeutických skupin jsou lidé považující se za nevěřící a často je to jejich první setkání s Biblí. Hagioterapie se tak může stát jednou z cest Bible k dalšímu okruhu čtenářů a posluchačů, jak k tomu vyzývá II. vatikánský koncil.¹²⁰

Současná psychoterapie užívá Bibli ve dvou odlišných přístupech, jako „učebnici“ o člověku a jako „zrcadlo“ lidského nitra. Přístup k Bibli jako učebnici o člověku má kořeny ve Spojených státech amerických v tzv. biblickém poradenství. V Evropě s psychoanalytickou tradicí, tudíž i v hagioterapii, se pracuje s Biblí jako zrcadlem člověka.

Bible nabízí nepřeborné množství obrazů různých lidských charakterů a temperamentů, situací, problémů a životních mezníků, s kterými se každý člověk během života setkává, a s kterými se musí vypořádat. Bible je odrazem života, odrazem člověka, a proto každý člověk má možnost v ní zhlédnout jako v zrcadle odraz sama sebe, odraz svého bytí.¹²¹

Z hlediska hlubinně analytického výkladu mohou být biblické příběhy interpretovány na dvou rovinách: na rovině *objektu* (příběh je symbolem života člověka v jeho minulém či současném sociálním prostředí) a na rovině *subjektu* (příběh je symbolem vnitřního života člověka, jeho zkušenosti).¹²²

Inspirací pro práci v hagioterapeutických skupinách jsou též meditační techniky Františka Saleského, Ignáce z Loyoly a Ludvíka Granadského a na ně navazující postupy existenciální analýzy: opakované čtení, imaginace, rozmyšlení,

¹¹⁸Srov. REMEŠ, P. in DEMKO, M., „Když Písmo léčí i nevěřící.“

¹¹⁹ Kromě vydání Biblí s výkladovými poznámkami je to i propracovaný vzdělávací systém Českého katolického biblického díla.

¹²⁰ II. vatikánský koncil vyzývá moudře a účinně šířit Písmo svaté i mezi nekřesťany. Srov. DV, čl. 25, s. 123.

¹²¹ SCHOVÁNKOVÁ, L., *Hagioterapie pro ženy v krizových situacích (se zaměřením na léčbu alkoholové závislosti v Psychiatrické léčebně Bohnice)*, DP, Brno: MU, 2006, s. 46, [online][citováno 2014-04-05] Dostupné z: <https://theses.cz/id/9fxqo0>.

¹²² Zde podle P. Remeše tkví rozdíl mezi interpretací biblického příběhu v křesťanských společenstvích při meditacích nad Písmem a v terapii. V křesťanských společenstvích se příběhy interpretují na rovině objektu, v terapii se pod vedením zkušeného terapeuta pracuje na rovině subjektu. K interpretaci je užívána metoda psychologická a psychoanalytická.

hledání osobní existenciální výzvy, spatření v příběhu sebe samého.¹²³ Text příběhu je v průběhu terapeutické skupiny třikrát čten. Poprvé jej přečte pacient, terapeut doplní biblické reálie, seznámí s dobovým pozadím, následuje čtení dalším pacientem, potřetí terapeutem. Ten poté vyzve, aby se pacienti ztotožnili s jednou z vystupujících postav, která je nejvíce oslovila, ať pozitivně, či negativně. Pak nastává projektivní diskuze, kdy pacienti vyjadřují své pocity a postoje, které v nich příběh vyvolává.

Jako velmi vhodné se jeví užití bibliodramatu. Pacienti se opět identifikují s některou z postav příběhu a přehrají popisovanou scénu. Síla biblické látky se ukáže v analogii situace *tehdy a tam* a *ted' a tady* v životě pacienta. Pozitivem bibliodramatu je jeho návaznost jak na text, tak na život těch, kteří si jej hraním přibližují. Přehrávání vybraných scén napomáhá hlubšímu pochopení jednání vystupujících postav a uvědomění si svých vlastních vzorců chování, potřeb či konfliktů, odpovědnosti za své činy a přijetí sebe samého i se svými nedostatky.¹²⁴ Příběh v pacientovi vyvolává asociace, otázky, reakce, které se pak stávají předmětem terapeutické práce.

K oslovení srdce je třeba klást Bibli „správné“ otázky, které se nás mohou dotknout, mají moc nás proměnit a hojit naše rány. Zkušenosti hagioterapeutických skupin ukazují, že takové otázky si většinou klademe tehdy, když k biblickému textu přistupujeme se záměrem lépe spatřit sebe. Teprve když se opravdu upřímně rozhodneme odhalit své nitro a poznáme, že lidé v Bibli jsou stejně toužící a sebe chránící bytosti, jako jsme my sami, budeme moci stanout ve světle Písma a nechat ho na sebe působit proměňujícím způsobem.¹²⁵

Hagioterapeuticky je zpracováno 47 biblických příběhů. Vhodné jsou ty příběhy, které obsahují životní postoje, morální konflikty, existenciální témata, jako jsou smrt, vina, odpuštění, smysl. Bere se do úvahy délka příběhu, celistvost (některé biblické příběhy jsou proloženy modlitbou, rodopisy, tím se příběh tříští a pro čtenáře ztrácí na čtivosti), dramatičnost. Biblické texty jsou myšlenkově nadčasové, obsahují paradoxy nebo velké kontrasty, a tak přibližují skutečný pohled na člověka, jeho život a v podstatě na celý svět. Rozdíl mezi exegezí a přístupem

¹²³ Srov. SMOLÍKOVÁ, P., *Náboženství v terapiích Jana Czecha a Prokopa Remeše*, s. 143.

¹²⁴ Srov. FRIEDLOVÁ, A., *Hagioterapie*, DP, České Budějovice: JU, 2007, s. 75. Dostupné z: <https://theses.cz/id/esctxh> [online][citováno 2014-04-04].

¹²⁵ REMEŠ, P., „Bible a její psychoterapeutický potenciál“, s. 66.

v hagioterapii spočívá v tom, že v terapii nejde o teologickou správnost, ale o emoční prožívání.¹²⁶

Nelze popírat samozřejmou skutečnost, že Bibli můžeme číst pro historické, kulturní nebo teologické informace a může to mít pro nás velký smysl. Ale je také pravda, že ji můžeme číst proto, abychom změnili svůj život.[...] Nám nejde o „vědecký“ obsah sdělení, ale o kontakt s uzdravujícím Bohem.¹²⁷

¹²⁶ Srov. DEZORZOVÁ, K., *Hagioterapie a její využití u psychotických pacientů*, s. 57.

¹²⁷ REMEŠ, P., „Na příjemce zaměřená hermeneutika a psychoterapie“.

3 Biblické příběhy

V této kapitole se budeme věnovat výkladu konkrétních příběhů ze Starého zákona, jak je chápat, jaké je jejich poselství, jak je využít pro svůj život, co nám přinášejí.

Biblické příběhy mají na prvním místě význam teologický. Předávají světonázorové a morální poselství, informace, jak se ve světě orientovat, které vzory jsou hodné následování, a které nikoliv. Čtenář do biblického příběhu vstupuje prostřednictvím své individuální životní zkušenosti s podobnou situací, ve které se nachází biblická postava. Do postav a děje promítá své emoce, představy, očekávání a přání. V tom tkví psychotherapeutický potenciál biblického příběhu. Při rozboru budeme postupovat takto: nejdříve zmíníme stručný obsah, dále nastíníme výklad a poselství teologické, nakonec ukážeme, jak lze s konkrétním biblickým příběhem pracovat v hagioterapeutických skupinách. Z množství biblických příběhů a postav jsme vybrali příběh proroka Jonáše a spravedlivého Joba.

Knih Jonáš je netypická prorocká kniha, bývá často mnoha lidmi pokládána za pohádkový příběh pro děti pro množství podivuhodných událostí, které se v příběhu vyskytují.¹²⁸ Ve skutečnosti je to podobenství s výrazným teologickým poselstvím a jak uvidíme i významem psychotherapeutickým.

Knih Job patří mezi knihy mudroslovné. V tomto druhu literatury se nejedná o teoretickou moudrost uspořádání světa, ale o praktickou životní moudrost, která chce objasnit různé životní situace. Je daná zkušeností. Moudrý je ten, kdo má schopnost řádně uspořádat své vztahy ve společnosti, k věcem a Stvořiteli.¹²⁹ Z pěti mudroslovných knih, které jsou vřazené do kánonu Bible, jsme tuto vybrali pro věčnou otázku po smyslu lidského utrpení. Osvětluje ji z hlediska víry v Hospodina. Kromě teologického má pro dnešního člověka i velký terapeutický význam, neboť se každý z nás může kdykoliv ocitnout v podobné situaci jako starozákonní Job. V obou těchto příbězích můžeme vysledovat stejné téma, je to téma důvěry vůči Bohu, odpuštění a smíření.

¹²⁸ Srov. VLKOVÁ, G. I., *Úvod do prorocké a mudroslovné literatury Starého zákona*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2007, s. 47.

¹²⁹ Srov. tamtéž, s. 63.

3.1 Kniha Jonáš

*V soužení jsem volal k Hospodinu, on mi odpověděl.
Z lůna podsvětí jsem volal o pomoc a vyslyšels mě.*

Jon 2,3

Kniha Jonáš je pátou knihou ze sbírky Dvanácti malých proroků, řazena mezi proroka Abdiáša a Micheáše. Tradičně bývala spojována s dobou rozmachu Asýrie v 8. stol. př. Kr. za vlády izraelského krále Jarobeáma II. (787–747 př. Kr.).¹³⁰ Většina badatelů se ale domnívá, že příběh je fikcí a kniha vznikla až po exilu, na konci perské doby nebo až ve 3. stol. př. Kr.¹³¹ Text předpokládá existenci Ninive, hlavního města Asýrie v Mezopotámii u řeky Tigris (zničeno kolem roku 612 př. Kr. a již nikdy nebylo obnoveno).¹³² Pohanská říše Asýrie byla vůči Izraeli nepřátelská a Asyřané prosluli svou krutostí. Jméno města Ninive se stalo symbolem bezbožné moci, ukrutnosti a mravního úpadku, místa bez Boha existujícího i dnes.¹³³ Autorství je připisováno konkrétní historické postavě Jonášovi, synu Amítajovu. Pocházel z města Gat-cheferu ležícího nedaleko Nazaretu. Z dalších biblických knih je Jonáš zmíněn také v 2Kr 14,25. Hebrejské jméno *Jona* má význam holub či holubice.¹³⁴ Ochránkyní města Ninive byla Ištar, bohyně lásky, plodnosti a války. Jedním z jejích symbolů byla holubice. A právě muž jménem Jonáš (holub, holubice) je poslán do tohoto města pohanů jako nástroj Boží moci.¹³⁵

Proroci a jejich působení jsou charakteristickým prvkem v životě Izraele. Profétie se však neomezuje jen na Izrael.¹³⁶ I v jiných oblastech starého Orientu se vyskytovali mudrci, věštcí, vykladači znamení, mantikové.¹³⁷ Biblický prorok

¹³⁰ Srov. PAYNE, D. F., „Jonáš“ in *Nový biblický slovník*, s. 449.

¹³¹ Srov. VLKOVÁ, G. I., *Úvod do prorocké a mudroslovné literatury Starého zákona*, s. 47–48.

¹³² Srov. PAYNE, D. F., „Jonáš, kniha“ in *Nový biblický slovník*, s. 450.

¹³³ Srov. HRBATA, J., *Klíč ke Starému zákonu*, Brno: Cesta, 1993, s. 118.

¹³⁴ Srov. HELLER, J., *Výkladový slovník biblických jmen*, Praha: Vyšehrad, Advent-Orion, 2003, s. 220.

¹³⁵ Srov. BIČ, M., *Výklady ke Starému zákonu IV.: Knihy prorocké*, Kostelní Vydří: KNA, 1998, s. 720.

¹³⁶ Srov. RENDTORFF, R., *Hebrejská bible a dějiny: Úvod do starozákonní literatury*, Praha: Vyšehrad, 2000, s. 151.

¹³⁷ V řeckém překladu se hebrejské slovo „nábí“, prorok, převádí vždy výrazem profetes, hlasatel, mluvčí někoho jiného, nikdy jako mantis, medium. Srov. KOPPOVÁ, J., *Izraelští proroci: Dnešní pohled na prorocké knihy Starého zákona*, Kostelní Vydří: KNA, 2001, s. 14.

představuje člověka, který vybízí k dodržování Hospodinova zákona. Od pohanských věštců oznamujících nevyhnutelný osud se odlišuje tím, že budoucí neštěstí vysvětluje jako trest za páchané zlo a neuposlechnutí Boží vůle. Odhaluje souvislost mezi příčinou a následkem.¹³⁸ Středem prorocké zvěsti není budoucnost, ale chování v přítomnosti. Trest, který na sebe svévolník přivolává, lze změnou jednání odvrátit. Bůh Starého zákona bývá často mnoha lidmi vnímán jako nemilosrdný soudce. Je to také nejčastěji uváděný falešný obraz Boha.¹³⁹ Ale prorocké knihy svědčí o opaku. Hlásají, že Boží láska je větší než Boží spravedlnost. Většina z nich končí zvěstováním spásy.¹⁴⁰

Kniha Jonáš se výrazně liší od ostatních prorockých spisů, jejichž obsahem jsou z velké části typické prorocké výroky a kázání. Tato kniha ale žádné dlouhé prorocké předpovědi neobsahuje, je převážně vyprávěním.¹⁴¹ Obsahuje jen jednu jedinou prorockou větu: *Ještě čtyřicet dní, a Ninive bude vyvráceno* (Jon 3,4). Nejde o popis historické události. Je to spíše podobenství, teologicky významný příběh s výrazným poselstvím. Jak později ukážeme i významem psychologickým.

Je rozdělena do čtyř kapitol. V první kapitole dává Bůh Jonášovi úkol: *Vstaň, jdi do Ninive, toho velikého města, a volej proti němu, neboť zlo, které páchají, vystoupilo před mou tvář* (Jon 1,2). Ale Jonáš se vzepřel svému úkolu. Nastoupil na loď plující z Jaffy do Taršíše.¹⁴² Rozpoutala se veliká bouře. Námořníci se modlí. Každý úpěnlivě volá ke svému bohu. Jen Jonáš spí. Hledá se viník toho neštěstí. Lodníci vrhají los, ten padá na Jonáše. Jonáš přiznává svůj útěk od Hospodina. Na jeho vlastní návrh jej námořníci hodili do moře. Bouře ustala, na námořníky, pohany, padla veliká bázeň před Hospodinem (Jon 1,3–16).

Kapitola druhá uvádí Jonášovu modlitbu, či spíše žalm díkůvzdání (Jon 2,3–10). Prorok hozený do moře skončí v útrobach velké ryby. Tři dny a tři noci se Jonáš modlí k Hospodinu: *A já jsem si řekl: Jsem zapuzen, nechceš mě už vidět. Tak rád bych však zase hleděl na tvůj svatý chrám!* (Jon 2,5) a učiní slib: *Já ti však s dí-*

¹³⁸ Srov. SOKOL, J., *Člověk a svět očima bible*, s. 51.

¹³⁹ Srov. FRIELINGSDORF, K., *Falešné představy o Bohu*, Kostelní Vydří: KNA, 2010, s. 117.

¹⁴⁰ Srov. ZENGER, E., *První zákon*, s. 60.

¹⁴¹ Srov. RENDTORFF, R., *Hebrejská bible a dějiny*, s. 281–282.

¹⁴² Mnozí badatelé se domnívají, že šlo o Tartessus v Hispánii, daleké bohaté země, synonymum vzdáleného ráje či konce světa. Srov. THOMSON, J. A., „Taršíš“, in *Nový biblický slovník*, s. 1022.

kůvzdáním přinesu obět'; co jsem slíbil, splním. U Hospodina je spása! (Jon 2,10). Hned poté ho ryba vyvrhla na břeh (Jon 2,11).

Ve třetí kapitole prorok uposlechne a odchází do Ninive ohlašovat soud nad městem. Jeho slova vedla obyvatele k pokání a byli uchráněni od předpovězené zkázy (Jon 3,1–11). Závěrečná kapitola líčí Jonáše rozhněvaného nad zachráněným městem a Hospodinovo ponaučení (Jon 4,1–10). Je to jediná biblická kniha končící otázkou (Jon 4,11).

V židovském prostředí je kniha Jonáš vysoce ceněna. Židé z ní předčítají o svém nejvýznamnějším svátku Jom kipur, Dni smíření. Příběh představuje příklad Božího milosrdenství s těmi, kdo napravili své špatnosti, usmířili se mezi sebou prosbou o odpuštění a obnovili vztah k Bohu.¹⁴³

3.1.1 Výklad

Knihy bývala vykládána různě, jako historický spis, mytologie, alegorie, midraš. Většina současných badatelů knihu chápe především jako podobenství, mravoučné vyprávění, ale částečně také jako období midraše.¹⁴⁴

Prorokem se nikdo nenarodil, ani se jím nestal sám od sebe. Prorok byl Bohem povolán. Toto povolání znamenalo nový životní styl. Vyžadovalo opuštění starých jistot a plně důvěřovat Bohu. Vztah ostatních k prorokovi kolísal od úcty až k pohrdání. Nezřídka byli považováni za pomatence. Proto se stavěli na odpor a povolání se bránili.¹⁴⁵ Bible přináší řadu příběhů vyvolených lidí, kterým Bůh svěřil poslání, jedni uposlechnou (Abraham, Gn 12,1–4), jiní se přou a zdráhají (Jeremiáš, Jr 1, 4–6), Izajáš se sám přihlásí (Iz 6,8) a Jonáš? Místo aby se poslušně vydal na cestu do Ninive, prchá před Hospodinem na lodi plující opačným směrem.

Člověk může uniknout pohledům lidí, ne však pohledu Boha.¹⁴⁶

Sám sebe pokládá Jonáš za spravedlivého a vyžaduje spravedlivé potrestání bezbožného města. Asyřany považoval za své největší nepřátele, a proto je také

¹⁴³ Srov. PUTÍK, A., PAVLÁT, L., „Židovské tradice a zvyky“ in *Židé – dějiny a kultura*, s. 123.

¹⁴⁴ Srov. PAYNE, D. F., „Jonáš, kniha“ in *Nový biblický slovník*, s. 450. Midraš jako souhrnný termín pro výkladové metody je odvozen od slovesa hledat, bádát, tázat se. Kniha Jonáš náleží k tzv. narativnímu neboli hagadickému midraši. Srov. CHALUPA, P., „Význam židovských interpretačních tradic pro současnou exegezi“ in *Studia theologica* 1 (2002), s. 3.

¹⁴⁵ Srov. DUKA, D., *Úvod do Písma svatého Starého zákona*, s. 159.

¹⁴⁶ WIESEL, E., *Příběhy o naději: Ezeje o velkých postavách židovské tradice*, Praha: Portál, 2001, s. 29.

nenáviděl. Z jeho slov vyplývá, že si nepřál jejich obrácení (Jon 4,2). V Jonášově představě musí Bůh zlé potrestat, a nemůže jim odpustit. Nedovede pochopit, že Boží spravedlnost je jiná, než si člověk představuje.

Kniha Jonáš zvěstuje, že existují i jiné Boží cesty. Ninive (koncentrace zla) se může obrátit, „násilnický“ Bůh je Bohem dobrým a slitovným, který odpouští všechny viny (srov. Jon 4,2n), dokonce i svým úhlavním nepřátelům.¹⁴⁷

Jonášův protest má ještě další důvod: proč se Bůh Izraele stará o pohany a dává jim šanci na záchranu? Více než svého neúspěchu se Jonáš obává pokání ninivských a jejich záchrany. Kniha bývá vykládána jako varování před nacionalistickým postojem každého národa.¹⁴⁸ Je varováním pro každého, kdo propadne sebeklamu o vlastní důležitosti a soudí druhé.

Jonáš byl Hospodinem vybrán, aby byl prorokem pohanům a jinověrcům. To je hlavní poslání Izraele i později křesťanů, být tu jako sůl a světlo země pro ostatní.¹⁴⁹

Moře, do kterého je Jonáš hozen, je v symbolické řeči Starého zákona chápáno jako sídlo démonů, ještě větší centrum zla, než bylo Ninive.¹⁵⁰ Mořská nešťůra, která Jonáše pozřela, je symbolem nejvyšší nouze, úzkosti ze smrti a bezmoci.¹⁵¹ Symbolem nedobrovolného místa pobytu, ale současně i symbol místa v samotě a meditaci.¹⁵² Jonáš se modlí, ve chvíli smrtelné úzkosti volá k Hospodinu. Utíkal od Hospodina, nyní zažívá, co to znamená, být od něho vzdálen. Lituje své neposlušnosti a v tom okamžiku poznává Boží blízkost a milost. V útrokách ryby byl Jonáš tři dni a tři noci. Zde je pěkně vidět souvislost Starého a Nového zákona. Jak bychom mohli porozumět slovům Ježíšovým o znamení proroka Jonáše (Mt 12,40), a přitom neznat Starý zákon?

Hospodin znovu Jonáše volá. Úkol má tentokrát těžší. Zatímco poprvé měl pouze prorokovat proti městu, teď jím má procházet. Nyní, po zkušenosti s Boží pomocí, poslechne a vydá se mezi pohany.¹⁵³ Důležité je, že nehlásá možnost

¹⁴⁷ ZENGER, E., *První zákon*, s. 51.

¹⁴⁸ Srov. VLKOVÁ, G. I., *Úvod do prorocké a mudroslovné literatury Starého zákona*, s. 47.

¹⁴⁹ KARÁSEK, S., „Kázání.“. Dostupné z: <http://www.salvatorske.info/index.-php?act=kazani&id=90> [online] [citováno 2011–12–12].

¹⁵⁰ Srov. tamtéž.

¹⁵¹ Srov. KOPPOVÁ, J., *Starý zákon – kniha pro dnešní dobu*, s. 184.

¹⁵² Srov. OUŘEDNÍK, P., *Aniž jest co nového pod sluncem*, s. 208.

¹⁵³ Srov. BIČ, M., *Výklady ke Starému zákonu IV.*, s. 726.

záchranu, ale jistou záhubu, jako by nebylo cesty zpět. Obyvatelé však nerezignují, vyhlásí půst a odvrátí se od svých špatných skutků.

Stává se, že ti, kdo dosud stáli mimo okruh Božího lidu, jsou vnímavější pro Boží slovo a poslušnější než ti, kteří se k Božímu lidu počítají a mylně se domnívají, že už tím je všechno v pořádku.¹⁵⁴

Jsme spolu s Jonášem svědky Božího milosrdenství. Bůh pro záchranu svého stvoření nelpí na svém slovu a hříšnému městu odpouští. Vzdává se své tváře, aby vyjevil svou vnitřní podstatu, a tou je láska.¹⁵⁵ Lítost, pokání a obrácení nejsou nikdy marné.

Hospodin na ně „slyší“, a kdo se obrátil, je mu ze všech nejbliž. To je jedno z nejhlubších biblických tajemství, jádro židovského i křesťanského náboženství: nikdo nezašel tak daleko, aby se nemohl vrátit, a nikdy, až do smrti, není pozdě.¹⁵⁶

Mnoho „spravedlivých“ jako Jonáš si myslí, pokud by lidé konali Boží vůli a nehřešili, měli by se všichni dobře a byli by šťastni. Ale pohled Bible je realistický. Ví, že lidé hřešili a budou hřešit.

Mnozí bibličtí hrdinové někdy v životě chybili, zhřešili, a hrdiny se stali tím, že svůj zločin nahlédli, uznali a že ho litovali.¹⁵⁷

Jonáš se netěší z pokání v Ninive. Nenávidění Asyřané přijmou Boží slovo a zkáza se nenaplní. Jonáše to zdrtí, jeho slovo se nenaplnilo. Vypadá jako falešný prorok. Cítí se poražený a zklamaný. Zapomněl, že to ve skutečnosti nebyla jeho slova, která v Ninive provolával. Bohu vyčetl i to, jak je milosrdný. Zapomněl, že on sám nedávno také prosil o smilování. Těší se z rostliny, která vyrostla a sloužila jen jemu. Skočec, znamení Boží ochrany, usychá. Prorok plane hněvem a chce raději zemřít než žít ve světě, kde není konkrétní Boží ochrana.¹⁵⁸ Hospodin se k rozhněvanému Jonášovi trpělivě sklání a dává mu ponaučení o slitovné lásce.

Jde o exegetickou lekci, kterou dává i „novozákonním“ jonášovským postavám, aby konečně pochopily „židovské“ poselství o Bohu a naučily se toto poselství milovat.¹⁵⁹

¹⁵⁴ BIČ, M., *Výklady ke Starému zákonu IV.*, s. 727.

¹⁵⁵ Srov. CHIOLERIO, M., *Blaze tomu, kdo slyší tato slova*, s. 177.

¹⁵⁶ SOKOL, J., *Člověk a svět očima bible*, s. 75.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 73.

¹⁵⁸ Srov. CHIOLERIO, M., *Blaze tomu, kdo slyší tato slova*, s. 177.

¹⁵⁹ ZENGER, E., *První zákon*, s. 59.

Příběh je završen otázkou, kterou pokládá Hospodin. Jonáš nemá odpověď. Jeho mlčení ze vzdoru a hněvu se mění v mlčení pokory.

3.1.2 Poselství a poučení

Jaké je poselství této před mnoha lety napsané knihy pro dnešní dobu? Chce snad říct, že Bůh toleruje zlo? Jistě ne. Chce říci, že Boží milosrdenství je větší než odsouzení. Boží záměry s člověkem jsou založeny na dobru, nikoliv na zlu. Boží spravedlnost a soud nemají nahánět strach. Ten, kdo spravedlivě soudí svět, není zlomyslný a prchlivý, ale milující a shovívavý Otec.¹⁶⁰

Je to kniha o konverzi, pokání, odpuštění a přijetí odpovědnosti. Postava Jonáše nám nastavuje zrcadlo. Nejsme mu někdy podobní?

Možná jsme i my na útěku před Pánem, který leckdy žádá od nás něco nevyzkoušeného, něco nového mimo vyježděné koleje – a my bychom se chtěli dostat na místo, kde neslyšíme Boží volání, že máme nést odpovědnost za jiné.¹⁶¹

Ve Starém zákoně platilo: *Nebudeš ho litovat. Život za život, oko za oko, zub za zub, ruka za ruku, noha za nohu* (Ex 21,24). V Jonášově příběhu se objevuje náznak budoucí doby novozákonní, kdy budou platit Ježíšova slova: *Já však vám pravím: Milujte své nepřátele a modlete se za ty, kdo vás pronásledují* (Mt 5,44) a slova modlitby: *A odpusť nám naše viny, jako i my jsme odpustili těm, kdo se provinili proti nám* (Mt 6,12). To byla zřejmě Jonášova největší chyba, neuměl odpustit, přestože jemu bylo odpuštěno. Odpustit znamená nenechat se vést touhou po odplatě a neoplácet zlo zlem.

Pravý Hospodinův prorok je především přemožen láskou k lidem. Nepředvádí se mravokárným kázáním, ale nasazuje život ve službě druhým. Potěšuje, povzbuzuje, kárá i napomíná, žehná i varuje, podle toho, co je třeba.¹⁶²

Kniha končí nezodpovězenou otázkou, která vybízí k přemýšlení. Měl Hospodin bez milosti zničit město těch, kdo nepatří k vyvolenému národu? Hospodin je pánem světa, přesto dává Jonášovi i čtenáři svobodu posoudit, co je vlastně správné. Jonáš ví, kdo je Hospodin, a přesto neposlouchá a nejedná správně.

¹⁶⁰ Srov. HOŠEK, P., VAŘURA, P., *V dobrých rukou*, s. 63.

¹⁶¹ Srov. HRBATA, J., *Klíč ke Starému zákonu*, s. 119.

¹⁶² HOŠEK, P., VAŘURA, P., *V dobrých rukou*, s. 118.

Pohanští lodníci a Ninivané Hospodina neznají, ale jednají správně. Nemůžeme změnit minulost, ale máme možnost utvářet budoucnost.

Jednání je rozhodující. Hospodin se slituje na základě skutků. Kniha ovšem ukazuje, že Hospodinu záleží na všech lidech (dokonce i na zvířatech), než na tom, aby trval na svém původním výroku. My lidé býváme neústupní a zaseklí.¹⁶³

Co jsme ochotni změnit v důvěře v Boží lásku, která stále doprovází náš život?¹⁶⁴

3.1.3 Jonášův příběh v hagioterapii

Nyní se na knihu Jonáš podíváme pohledem hagioterapie. Z terapeutického hlediska je Jonášův příběh příběhem o problému rané zkušenosti se základní životní důvěrou, o narcistickém zranění, odpuštění a smíření.

Začátek příběhu se týká naší rané zkušenosti vztahu k autoritám, schopnosti důvěřovat.¹⁶⁵ Bůh stvořil člověka ke svému obrazu a člověk na to reaguje tím, že si Boha rovněž stvoří k obrazu svému. Většinou je to obraz falešný, negativní. Bůh v něm vystupuje jako přetěžující Bůh výkonu, trestající Bůh soudce nebo účetní, který zapisuje každou chybu a provinění s ohledem na konečné zúčtování při posledním soudu.¹⁶⁶ I Jonášův příběh může svádět k vytváření karikatur Boha. Jak prožíváme Hospodina v Jonášově příběhu? Jako svévolnou autoritu, záchranáře nebo trapiče?¹⁶⁷

Jonáš je obrazem člověka, který stojí před novou situací. Před úkolem, který prověří jeho způsobilost. Obstojí, neobstojí? Co když se dosavadní pohodlí zamění za jiný životní styl? Nebude lépe utéct do Taršíše jako Jonáš? Strach a obavy nás nutí utíkat před problémy, místo abychom je řešili.¹⁶⁸

Dalšími aktéry příběhu jsou lodníci, ohrožovaní rozbouřeným mořem. Přestože znají příčinu bouře, z různých důvodů ji nedovedou nebo nechtějí odstranit.

¹⁶³ VLKOVÁ, G. I., *Úvod do prorocké a mudroslovné literatury Starého zákona*, s. 48.

¹⁶⁴ HRBATA, J., *Klíč ke Starému zákonu*, s. 120.

¹⁶⁵ Více ke stadiu základní důvěry ŘÍČAN, P., *Psychologie náboženství*, Praha: Portál, 2002, s. 282–285.

¹⁶⁶ Srov. FRIELINGS DORF, K., *Falešné představy o Bohu*, s. 148.

¹⁶⁷ Srov. LACHMANOVÁ, K., *Karikatury Boha*, Kostelní Vydří: KNA, 2014, s. 41, 58, 76.

¹⁶⁸ Srov. CZECH, J., *Biblické příběhy v proměnách času: Příspěvek k duchovní terapii*, Praha: Portál, 2006, s. 137.

To vyvolává další otázku: co je takovými příčinami bouří v našem životě, co je naším „Jonášem“, co nás ohrožuje, a přesto se bojíme toho zbavit?

Obyvatelé Ninive představovali Jonášovi projekční plátno, na které se promítalo jeho nitro. Vadilo mu na nich to, co odmítal vidět sám u sebe, neposlušnost vůči Bohu. Bezbožné Asyřany viděl plné chyb a hříchů, zatímco sebe pokládal za bezchybného. A ještě ke všemu jim Bůh udělil nespravedlivou milost! Jonáš je prototypem člověka, který chce dobro jen pro sebe. Tak se v člověku projevuje démon narcismu, základ každé neurózy, ale i hříchu.¹⁶⁹ Narcista považuje sám sebe za střed dění, zavádí své pořádky a je přesvědčen, že on sám nejlíp ví, co je dobro a zlo.¹⁷⁰ Není ochoten odpustit či zapomenout. Za prosazování sama sebe bývá takový člověk druhými nesnášen, odmítán. V hloubi duše je však nešťastný, zahořklý, trpí nedostatkem lásky, přesvědčen, že právě on trpí nepatřičně a nespravedlivě!¹⁷¹ Projevuje se u něho tzv. Kainův syndrom, souhrnné označení pro triádu příznaků: zranění, emoce hněvu a morální diskurs. Je to racionalizace hlubokých agresivních pohnutek a sebeobhajující jednání: „Já nic, já jsem jen spravedlivě rozhořčen. Za všechno může Hospodin, rodiče, společnost!“ Hledá se viník. K tomuto uvažování má blízko každý z nás. Kdo může říct, že nikdy nepocítil „spravedlivé rozhořčení“?¹⁷²

Co je lékem pro člověka trpícího narcismem? Podle Tomáše Halíka pokora a láska. Pokora je odvaha k pravdě, narcis žije v zajetí iluzí a bojí se pravdy. Zkušenost lásky je k zdravému vývoji osobnosti nejdůležitější. Zkušenost toho, že je člověk milován.¹⁷³ Zároveň ale připomíná, že zdravá míra narcismu je též pro život nezbytná, chrání člověka proti řadě frustrací a zbavuje ho nejistoty před druhými. Nejde tedy o to narcismus nemít, ale nenechat si patologický narcismus přerůst přes hlavu.¹⁷⁴

Dalším velkým tématem je odpuštění a smíření, nejen s ostatními lidmi, ale i se sebou samým. Odpuštění je oblastí, kde narážíme na meze svých vlastních

¹⁶⁹ Srov. http://www.hagioterapie.cz/?page_id=902 [online][citováno 2014-04-07].

¹⁷⁰ Více o narcismu např. v knize RÖHR, H. P., *Narcismus – vnitřní žalář: Vznik poruchy, průběh a možnosti jejího překonání*, Praha: Portál, 2008.

¹⁷¹ Srov. REMEŠ, P., HALAMOVÁ, A., *Nahá žena na střeše*, s. 118.

¹⁷² Srov. tamtéž, s. 49–50.

¹⁷³ Srov. HALÍK, T., *Chci, abys byl*, s. 159, 165.

¹⁷⁴ Srov. tamtéž, s. 155.

možností. Narážíme na démona egoismu ve svém srdci.¹⁷⁵ Setrvávání v pocitu ublížení a nespravedlnosti vyvolává v člověku nenávist. Život se stane vězením s klíčem uvnitř. Tím klíčem je smíření a odpuštění, ale otočit s ním dokáže jen málokdo.¹⁷⁶ Odpuštění neznamena vytěsnit určité úseky svého života, znamená to proměnu celkového pohledu na svět. Opravdové odpuštění nastává tehdy, když se vina ostatních, právě tak jako vlastní, stane relativní. Když člověk, tak jako v sobě, spatří i v ostatních „obět“ své i jejich nemohoucnosti, pocitů méněcennosti, vnitřního utrpení, zranění, úzkosti. Cílem odpuštění není nevidět zlo, ale vidět lidskou slabost, zbavit se negativních příznaků deprese, úzkosti, pocitů beznaděje.¹⁷⁷ Dospělý člověk je schopen rozlišovat mezi činy a mezi lidmi, kteří je činí, je třeba odmítnout hříchy, ale přijímat hříšníka.

Jedinou šancí pro Jonáše, jak odpuštění Asyřanům, nebylo potlačit v sobě vzpomínky na jejich ukrutnosti, ale uvědomit si, že Bůh odpuštěl jemu a jemu dal druhou šanci.¹⁷⁸

V procesu duševního zrání a uzdravování připadá biblickému příběhu důležitá role. Proti úzkosti ze zla, staví příslib lásky a odpuštění, čímž rozhodujícím způsobem podporuje sebepřijetí.¹⁷⁹ Terapeutický proces, který nad knihou Jonáš probíhá, vede k rozbití obrazu falešného idealizovaného Já, k přijetí odpovědnosti za svěřené úkoly, osvobozuje nás od sebestřednosti a pýchy.

Příběh o Jonášovi nám může být inspirací ještě v jedné věci. Je to jediná biblická kniha, jejíž poslední věta končí otázkou. Otázkou je ale celý její příběh. A ta otázka zní: „Chtěli byste skutečně, aby Bůh byl spravedlivý?“¹⁸⁰

Jak odpovíme? Chceme spravedlnost, nebo shovívavost a velkorysost?

¹⁷⁵ Srov. LACHMANOVÁ, K., *Vězení s klíčem uvnitř*, Kostelní Vydří: KNA, 1996, s. 33.

¹⁷⁶ Srov. tamtéž, s. 12.

¹⁷⁷ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J., *Jak přežít vztek, zlost a agresi*, Praha: Grada, 2004, s. 112.

¹⁷⁸ REMEŠ, P., HALAMOVIČOVÁ, A., *Nahá žena na střeše*, s. 123.

¹⁷⁹ OEMING, M., *Úvod do biblické hermeneutiky*, s. 119.

¹⁸⁰ REMEŠ, P., HALAMOVIČOVÁ, A., *Nahá žena na střeše*, s. 123.

3.2 Kniha Job

*Kde jsi byl, když jsem zakládal zemi?
Pověz, víš-li něco rozumného o tom.*
Jb 38,4

Kniha Job patří v křesťanském kánonu ke knihám mudroslovným, vřazena je mezi knihu Ester a Žalmy, v židovském mezi Spisy. Je hlubokým zamyšlením nad problémem utrpení nevinných. Starozákonní postava Job se stal synonymem pro každého spravedlivého, který nezaslouženě trpí, symbolem úzkosti, osamělého zármutku, bezradnosti před nevyzpytatelným a zlým osudem. Na druhé straně je Job i synonymem pro člověka trpělivého s odvahou upřímné mluvy k Bohu, který dokáže své utrpení s pokorou přijmout.¹⁸¹ Job vyznává jednoho Boha, ale nenáleží k žádné židovské náboženské skupině. V celé knize se nevyskytují slova typická pro židovskou tradici, např. smlouva, zákon, chrám. S Jobem se tak může kdokoli identifikovat. Jméno Job, hebrejsky Ijov, bývá vykládáno různě, např. jako „Pro-následovaný“ nebo „Vystavený nepřátelství“.¹⁸² V Bibli další zmínku o Jobovi najdeme u proroka Ezechiela (Ez 14,14) a v listu apoštola Jakuba (Jk 5,11).

Autor je neznámý, kniha se jmenuje podle hlavní postavy, nikoli podle autora. Podle Talmudu je považován za autora Mojžíš, ale jeho autorství nebylo potvrzeno.¹⁸³ Spis vznikl nejspíše mezi 5. a 3. stol. př. Kr., pravděpodobně je inspirován mezopotamskými literárními památkami.¹⁸⁴

Jak už jsme uvedli, kniha patří mezi mudroslovnou (sapienciální) literaturu. Moudrost ve Starém zákoně souvisí s řádem světa. Za stabilitou řádu stojí Bůh. Moudrý je ten, kdo má řádně uspořádaný vztah k Bohu, bližním i věcem. Moudré postoje vedou k úspěchu, hloupost k neúspěchu. Dobro a spravedlnost budou odměněny, bezbožnost bude potrestána. Avšak kniha Job představuje výjimku. Je to naučná kniha, které chce polemizovat s touto lidovou moudrostí o mechanické odplatě.¹⁸⁵

¹⁸¹ Jobův příběh obohatil jazyk o celou řadu výrazů a rčení: Jobova zvěst, jobovka, být trpělivý jako Job. Srov. OUŘEDNÍK, P., *Aniž jest co nového pod sluncem*, s. 92.

¹⁸² Jinou možností by bylo „Kde je Otec“. Srov. HELLER, J., *Výkladový slovník biblických jmen*, s. 56.

¹⁸³ Srov. ELLISON, H. L., „Jób, kniha“ in *Nový biblický slovník*, s. 444.

¹⁸⁴ Srov. VLKOVÁ, G. I., *Úvod do prorocké a mudroslovné literatury Starého zákona*, s. 69–70.

¹⁸⁵ Srov. FLOSSMAN, K., *Moudrost ve Starém zákoně*, Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1989, s. 14.

Jobův příběh je poučné drama ve formě dialogů a monologů. Po literární stránce se skládá z prozaického prologu a epilogu. Střední část je veršovaná, obsahuje rozhovory Joba s jeho přáteli, Boží řeči a Jobovy odpovědi. Kniha se tedy dělí na tři nestejně dlouhé části.

V úvodu je představen Jobův charakter: je to spravedlivý a bohabojný člověk, kterému Bůh žehná. Nedělá nic, čím by na sebe přivolával trest (Jb 1,1–5). Satan však zpochybní jeho bezúhonnost. Nařkne Joba z prospěchářství, je věrný, protože se mu daří dobře. Bůh dovolí, aby jeho věrnost vyzkoušel na všem, co má, pouze na Joba nesmí vztáhnout ruku (Jb 1,6–12). Job ztrácí majetek i své děti (Jb 1,13–19). V první zkoušce obstojí a vyzná odevzdanost do Boží vůle: *Hospodin dal, Hospodin vzal; Jméno Hospodinovo bud' požehnáno* (Jb 1,22b). Satan osočuje Joba dál a Bůh vydá Joba do jeho rukou, pouze život mu musí zachovat (Jb 2,1–6). Job je raněn těžkou nemocí, ošklivými vředy. Jeho vlastní žena ho navádí k rouhání, zlořečení Bohu. Job však nepodlehne a ženu pokárá, i věci zlé je třeba přijímat, nejen ty dobré. Vytrvá ve své bezúhonnosti (Jb 2,7–10). Přicházejí přátelé, aby Joba potěšili. Najdou ho změněného k nepoznání, sedícího v popelu. Propuknou v pláč, potom týden mlčky sedí v soucitu s Jobem (Jb 2,11–13).

Obsáhlá veršovaná hlavní část textu začíná Jobovým nářkem, kdy proklíná den svého narození a ptá se po smyslu Božích cest: *A proč muži, kterému je cesta skryta, ji Bůh zatarasil?* (Jb 3,23). Po výbuchu jeho bolesti následují tři cykly rozhovorů s přáteli. Začínají řeči Jobovou, na kterou pak přátelé postupně odpovídají. Probírá se v nich záhada utrpení, proč je Job potrestán (Jb 4–14). Elífaz, Bildat a Sófár vyzývají Joba, aby svých hříchů litoval a znovu tak získal ztracené štěstí. Job zdůrazňuje svou nevinnost, odmítá slova přátel, dojde i na výčitky Bohu: *Proč sis mě vzal za terč?* (Jb 7,20b). V druhém rozhovoru přátelé obviní Joba z bezbožnosti a nadutosti. Tón řeči se vyostřuje, Job už nečeká obhajobu od lidí, ale od Boha (Jb 15–21). Ve třetím rozhovoru Elífaz vypočítává Jobovy hříchy. Job touží předstoupit před Boha a předložit mu svou při, chce ho vyzvat ke konfrontaci. Ještě krátce promluví Bildat, který upozorňuje na marnost Jobova přání. Sófár se už slova neujme (Jb 22–27). Následuje Jobův hymnus o Boží moudrosti, kterou lze těžko postihnout: *Ale moudrost, kde se najde? Kde je místo rozumnosti?* (Jb 28,12) a vzpomínky na zašlé štěstí, kdy žil s Bohem v důvěrném a přátelském vztahu (Jb 29.). Avšak nyní je ponížen, nepochopen přáteli a domnívá se, že i Bůh ho

opustil: *Volám k tobě o pomoc, a ty mi neodpovídáš* (Jb 30,20a). Opět zdůrazňuje vlastní nevinnost, končí výzvou k Bohu, aby ho soudil. Nebude už mluvit, bude čekat, až promluví Bůh (Jb 31). V okamžiku, kdy by měl promluvit Sófár, se slova ujímá Elíhú, další z Jobových přátel, který se až dosud držel v pozadí. V dlouhých monologích se sebejistě staví proti přátelům, ale i proti Jobovi. Přináší nové vysvětlení zkoušek: Bůh je dopouští, aby člověka vychovával (Jb 32–37). Drama vrcholí vystoupením samotného Boha, který jediný může vnést do problému jasno. Nejprve se obrací na Joba, aby mu ukázal svou moc a moudrost, s Bohem se nelze měřit: *Smí se člověk měřit se Všemocným? Smí ho kárat? Ten, kdo Boha obvinil, ať odpovídá* (Jb 40,2). Job uzná svou nepatrnost, nedokonalost: *Budu se tě ptát a poučíš mě* (Jb 42,4b) a vyzná: *Jen z doslechu o tobě jsem slýchal, teď však jsem tě spatřil vlastním okem* (Jb 42,5).

V závěrečné dohře se Bůh staví na stranu Joba a kárá jeho přátele za ne-náležitě řeči. Ve své domýšlivosti se domnívali, že rozumí Boží velikosti a tajemství. Jejich vina bude usmířena obětmi a Jobovou přímou modlitbou. Job ve zkoušce obstál a Bůh jej nakonec za jeho věrnost a stálost odměnil. Požehnal mu na dětech i majetku.

3.2.1 Výklad

Kniha Job se mimo jiné zabývá jednou z nejdiskutovanějších otázek všech dob: *proč trpí nevinní, jaký to má smysl?* Na tyto otázky nelze dát jednoduchou odpověď. Jednoduchý není ani výklad této knihy, která je pro někoho zdrojem útěchy, u jiného vyvolává pohoršení.

Proroci hlásali, že Bůh nechal Izrael trpět pro jeho hříchy. Ale proč Job? Je charakterizován jako člověk spravedlivý, celý jeho dosavadní život je příkladem člověka bezúhonného, žijícího podle vůle Boží.¹⁸⁶ Zřejmě šlo o váženého, vlivného občana nejmenovaného města. V líčení nebeské scény rozhovoru Boha se satanem dostává čtenář informaci, kterou Job nezná. Neví, že jde s Božím svolením o zkoušku jeho věrnosti.¹⁸⁷ Mnohé tato scéna pohoršuje, člověk se stává hříčkou cizí vůle. Zde je třeba si uvědomit, že se jedná o starověké vyprávění, navíc

¹⁸⁶ Význam biblického slova „spravedlivý“ znamená být přímý, poctivý, konat vůli Boží. Srov. PAYNE, J. B., „Spravedlnost“ in *Nový biblický slovník*, s. 963.

¹⁸⁷ Srov. RENDTORFF, R., *Hebrejská bible a dějiny*, s. 311.

dramatické a zatím se smysl utrpení ještě vyjevit nemá. Smyslem scény je varovat před ukvapenými soudy a nekritickým obhajováním Boží spravedlnosti, jak se toho dopustili Jobovi přátelé.¹⁸⁸ Mnohé také napadne otázka, proč Bůh naslouchá satanovi.¹⁸⁹ Je třeba si všimnout, že satan nemá moc jednat z vlastní vůle, ale pouze podle toho, co je mu Bohem dovoleno.

Bůh dopouští, aby byla duše zkoušena, a vlastně není ani tak důležité, zda pokušení přicházejí od lidí nebo od zlých duchů. Na čem však záleží, je schopnost správně chápat, že zkoušky a pokušení hrají v Božích plánech pozitivní úlohu.¹⁹⁰

Boží služebník Job přišel o své děti, majetek, zdraví, pohodlí, dojde k neshodě v manželství. Jako nemocný, který by mohl nakazit své okolí, je vyloučen na okraj společnosti.¹⁹¹ Přátelé se dozvěděli o Jobově neštěstí a přispěchali ho potěšit. Najdou Joba sedícího v popelu, v prachu. Prachem vyjadřovali Židé zoufalství, pokrývali si jím hlavu na znamení zármutku. Je pro ně obrazem smrti, rozpadu, předmět hrůzy, odporu a ošklivosti.¹⁹² Přátelé nenacházejí slova útěchy, a tak s Jobem setrvají sedm dní a sedm nocí v mlčení. Stejnou dobu trvaly v Izraeli smuteční obřady za mrtvého (Gn 50,10), jako by tedy přátelé Joba už vyloučili ze společenství živých. Na to dosud mlčící odevzdaný Job reaguje výbuchem nářku a bolesti. Ve Starém zákoně má utrpení svůj vlastní jazyk a to je jazyk nářku. Zatímco západní mentalita přijímá náрек negativně jako rezignaci, v hebrejském myšlení je hluboce vázán na modlitbu, je to prosba, apel na Boha.¹⁹³

Náрек je modlitba, která otřese duší a odstraní hnis z nejhlubších ran našeho života; je tedy také schopná nás vnitřně osvobodit. Z toho důvodu je Jobova cesta cestou osvobození a očištění, aby mohl znovu spatřit Boží tvář a znovu nabyt pocitu vlastní důstojnosti a pravdivosti.¹⁹⁴

¹⁸⁸ Srov. VLKOVÁ, G. I., *Úvod do prorocké a mudroslovné literatury Starého zákona*, s. 71.

¹⁸⁹ Zde ještě není satan chápán jako zloduch, ale jako jeden z členů nebeského zástupu, který vůči Jobovi podniká nepřátelské kroky. Srov. MORRIS, L. L., „Satan“ in *Nový biblický slovník*, s. 907.

¹⁹⁰ HUBER, G., *Odstup, satane! Dábel dnes*, Praha: Zvon, 1997, s. 44.

¹⁹¹ Zpravidla se usuzuje, že šlo druh malomocenství. Nemocný žil mimo město, Job zřejmě na smetišti, podle střepu, kterým se škrábal. Srov. BIČ, M., *Výklady ke Starému zákonu III: Knihy naučné, Jób až Píseň písní*, Kostelní Vydří: KNA, 1998, s. 32.

¹⁹² Srov. TRESMONTANT, C., *Bible a antická tradice*, s. 12.

¹⁹³ Srov. MARTINI, C. M., *Vytrvali jste se mnou v mých zkouškách: Úvahy o Jóbovi*, Brno: CDK, 1994, s. 37.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 38.

Job se v nářku dotazuje po důvodu skryté cesty. Obraz skryté cesty může být obrazem pochybností, zda Bůh vůbec cestu člověka vidí a zda ho na ní provází, jak se ve své smlouvě zavázal (Gn 28,15).

Jobovi přátelé jsou typičtí představitelé zbožnosti zakotvené v moudrosti tohoto světa: máš, co si zasloužíš. Zastávají lidovou moudrost o spravedlivé odplatě. Job si utrpení musel zasloužit jako trest za skrytý hřích. Z rozhovoru, který začne po Jobově prolomeném mlčení, začínají vysvítat rozdíly v chápání Hospodina. Ve své sebevědomé moudrosti všemu rozumějí a Boha se dovolávají proto, aby jejich soudy potvrdil. Pro Elífaze Témanského je Bůh spoután předpisy zákona. Bůh, o němž mluví, je mrtvý Bůh a člověk je sám strůjcem svého štěstí. Bildach Šúchský sice mluví o Bohu, ale autoritou je mu moudrost patriarchů. Sófar Naamatský ve svém rychlém soudu označuje Joba za pokryteckého hříšníka, který své neřesti uměl dobře skrývat a teď je za ně spravedlivě potrestán.¹⁹⁵ Job se proti nařčení bouří. Osobní útoky přátel se stupňují a jejich přímé obvinění znemožní sblížení. Job se od přátel odvrací k Bohu, následuje výčitka za výčitkou. Zdá se, že se Bůh stal Jobovým nepřítelem.

V okamžiku, kdy se zdá, že Jób je na dně svých sil, ozvou se slova připomínající královský Ž 8: „*Co je člověk, že ...*“ [...] Jób vyslovuje stejnou otázku jako žalmista. Na *tomto* člověku spočívá těžce ruka Boží. Obstojí? Nebo se vzepře Boží vůli v titánské snaze být roven Nejvyššímu (srov. Gn 3,5)? Má pravdu Bůh, nebo satan? To je ústřední téma knihy Jóbovy, zde leží těžiště Jóbova utrpení.¹⁹⁶

O kapitole 28, nazvané *Píseň o moudrosti*, se někteří badatelé domnívají, že byla do textu vložena později.¹⁹⁷ Zřejmě záměrně, neboť v ní Job odmítá lidskou moudrost, ukazuje její omezenost. Pravá moudrost je u Boha. Člověk ji nemůže získat svým úsilím, pouze v pokoře jako Boží dar. Projevuje se zde *krize moudrosti*. Job odhalil nedostatečnost zjednodušující odpovědi, že utrpení rovná se důsledek hříchu. Přichází nové poznání, že pouze Bůh, a ne člověk, zná řád světa a pravidla Božího jednání. Člověk se má nechat poučit.¹⁹⁸

V následující kapitole Job vzpomíná na dobu, kdy byl zdrav a váženým občanem. Připomíná své zásluhy, dobročinnost a spravedlnost. Kdyby to tak bylo

¹⁹⁵ Srov. BIČ, M., *Výklady ke Starému zákonu III*, s. 14.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 61–62.

¹⁹⁷ Srov. ELLISON, H. L., „Jób, kniha“ in *Nový biblický slovník*, s. 445.

¹⁹⁸ Srov. RENDTORFF, R., *Hebrejská bible a dějiny*, s. 312.

jako dřív! Bůh však neodpovídá, jeho vzdálenost, skrytost způsobuje Jobovi největší bolest. Rozhodne se mlčet a čekat, až Bůh promluví.

Boží skrytost je dnes patrně *prvním* slovem, jímž Bůh promlouvá (nebo přesněji: mlčí, neboť i mlčení je významnou formou komunikace) k těm, kteří se po něm ptají. Není proto příliš překvapující, že mnozí ztrácejí trpělivost čekat na jeho druhé slovo, stávají se ateisty nebo agnostiky; žijeme v kultuře netrpělivosti.¹⁹⁹

Do rozhovoru vstupuje čtvrtý muž jménem Elíhú, což znamená *Můj Bůh je On*.²⁰⁰ Zasahuje znenadání, dříve o něm nebyla řeč. Dosavadní mlčení se vysvětluje jeho mládím, mladší byli povinni ve společnosti starších mlčet. Elíhú však objasňuje, že věk není zárukou moudrosti, pouze dech Všemocného. Poukazuje na neschopnost člověka najít a pochopit Boha jen vlastním přáním. Člověk má prosit o poučení. Zdůrazňování vlastní spravedlnosti snadno svede ke snaze vynucovat si na Bohu rozhodnutí podle vlastních představ. Varuje před kritikou toho, čemu nerozumíme. Snaží se vysvětlit podstatu utrpení jako cestu ke spáse. Utrpením si člověk může uvědomit svou omezenost a pomíjivost. Svými promluvami připraví řeči Bohu. I v Elíhúových úvahách jsou však nedostatky. Na otázku utrpení se dívá pohledem zvenčí, ne pohledem trpícího.²⁰¹

Drama vrcholí zásahem Božím, Bůh sám se vkládá do rozhovoru. Ukazuje Jobovi všechny zázraky světa, všechno stvoření a připomíná mu jeho nepatrnost. Kde byl, když Bůh tvořil zemi, že se chce měřit? Job se chtěl s Bohem přít, připomínat své zásluhy, a nedostal se ke slovu. Otázky klade Bůh. Nyní také zjevuje svou pravou podstatu, přestává být Bohem vzdáleným a skrytým a sklání se k Jobovi jako Bůh blízký s pomocnou rukou. Autor příběhu nepopírá právo ptát se, ale zároveň připomíná pokorné uznání toho, co nás přesahuje.²⁰² Job mluvil neuváženě, protože nerozumí Boží moudrosti, a přesto si ji dovolil zpochybňovat. Měl mluvit pouze o Božím tajemství, protože ani svému nezaslouženému utrpení nerozuměl. Tváří v tvář Bohu nemá odvalu opakovat své výčitky, pokorně uznává vlastní nepatrnost a pomíjivost. Pokora vede k větší pravdivosti k sobě samému.²⁰³

¹⁹⁹ HALÍK, T., *Chci, abys byl*, s. 63.

²⁰⁰ Srov. HELLER, J., *Výkladový slovník biblických jmen*, s. 64.

²⁰¹ Srov. BIČ, M., *Výklady ke Starému zákonu III*, s. 181–194.

²⁰² Srov. ARMSTRONGOVÁ, K., *Dějiny Boha*, s. 88.

²⁰³ Srov. HRBATA, J., *Klíč ke Starému zákonu*, s. 180.

Při představování knihy Job jsme již zmínili, že Job nebyl Izraelita, příslušník vyvoleného národa. A přesto směl nakonec Boha slyšet i vidět. Radostně vyznal, že toho, o kterém dříve jen slýchal, teď konečně vlastním okem spatřil. To je smyslem Jobova dlouhého soužení. Znal Boha z vyprávění, z doslechu, z tradice, nyní z vlastní zkušenosti. Poznal nedostatečnost veškerého mluvení o Bohu, je lepší o Bohu méně mluvit a více mu naslouchat.²⁰⁴ Tomáš Sedláček ve sborníku úvah vybraných českých osobností *Hlavou zed' 2011* říká:

Boha nikdo nikdy neviděl. Ano. Tím jsme si jisti. Ale můžeme si být jisti tím, že jsme jej nikdy neslyšeli? Naši rolí je v takový okamžik být připraven poslouchat – a to může udělat ateista mnohdy mnohem lépe, než do-kostela-pravidelně-chodící-křesťan. Abra(ha)m byl pohanský polyteista, když se s ním Bůh začal bavit. A jak jim to šlo! K tomu, aby k člověku Bůh promlouval, dotyčný nemusí být křesťan – to by byl ale zvláštní Bůh, kdyby to tak fungovalo.²⁰⁵

Job pochopil Boží nepochopitelnost. Pochopil, že žádný člověk nemá dostatečný odstup a nadhled, z něhož by mohl vše přehlédnout a všemu porozumět.²⁰⁶ I přes krizi, kterou prošel, zůstal Bohu věrný. Zkoušky postavily Joba před volbu: buď bude Bohu zlořečit, jak mu radila jeho žena, nebo půjde cestou trpělivosti a přijetí. Uštěpačné poznámky satana se nepotvrdily. Bůh k Jobovu prospěchu použije i satanovu škodolibost. Satan tak vlastně spolupracuje na Jobově duchovním pokroku.²⁰⁷ Krizi se může dát do pohybu proces zrání, který by se možná vůbec nedostavil.

Pokud obdrží satan povolení od Pána dějin, může klást člověku do cesty nejrůznější překážky: hmotné nedostatky, zdravotní problémy, nedorozumění, spory, nepřátelství, všechny druhy závisti i nenávisti. To vše se pak stává příležitostí k volbě jedné ze dvou možností: buď kapitulace, nebo boje.²⁰⁸

V závěru dramatu Bůh pokárá tři přátele (Elihú již není zmíněn) za to, že podsouvali Jobovi činy, kterých se nedopustil. Je jim uloženo pokání, také Job dostává úkol modlit se za své přátele. Bůh vyslyší jeho modlitbu a nerozumní přátelé ne-

²⁰⁴ Srov. MARTINI, C. M., *Vytrvali jste se mnou v mých zkouškách*, s. 109.

²⁰⁵ SEDLÁČEK, T., „Víra“ in HAVEL, I. M., PALÁN, A., *Hlavou zed' 2011: Úvahy nad civilizací a její budoucností*, Praha: Dybbuk, 2011, s. 60.

²⁰⁶ Srov. HALÍK, T., *Stromu zbývá naděje: Krize jako šance*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 159.

²⁰⁷ Srov. HUBER, G., *Odstup, satane!*, s. 41.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 43.

budou potrestáni. Jobovo utrpení tím dostává nový význam, jeho zápas se stane zápasem vykupitelským.²⁰⁹

3.2.2 Poselství a poučení

Četba knihy Job není snadná. Některá místa jsou na první přečtení únavná, nezáživná, jakoby se myšlenky točily v kruhu, bez vyústění. Je třeba se opakovaně začíst do náročného Jobova příběhu, abychom objevili jeho pravé poselství. Papež Benedikt XVI. nazývá knihu Job náročným, ale mistrovským dílem.²¹⁰ Tomáš Halík říká, kdyby Bible neobsahovala už nic kromě knihy Job, byla by pro něj stále Knihou knih:

Četl jsem ve svém životě mnoho knih krásných, mnoho knih strašných (znepokojujících, děsivých) a mnoho knih hlubokých; ale nečetl jsem nikdy knihu zároveň tak krásnou, tak strašnou a tak hlubokou, jako je Kniha Jób. Je to nejtěžší, ale možná také nejčinnější kniha celé Bible.²¹¹

V tomto životě procházíme různými situacemi. Chvilky šťastné, radostné se střídají s těmi, kterým bychom se nejraději vyhnuli. A tehdy si začneme klást otázky *proč*. Proč Bůh, který je láska (1Jan 4,16), dopouští zlo? Proč Bohu věřit, když je člověk vystaven utrpení? Kniha Job ukazuje, že není snadných odpovědí. Lehce můžeme dojít k názoru, že my přece víme, ale jakmile je naše snaha nepochopena nebo odmítnuta, jsme dotčeni a druhého nespravedlivě soudíme. Jak se správně v takové situaci zachovat? Uznat svoji nevědomost a soucítit s trpícím mlčky nebo i v pláči (Řím 12,15). Nevysvětlovat, ale pomáhat utrpení nést.²¹² Ve skutečnosti je to pouze Bůh, který zná odpověď na každé naše *proč*. Nám nezbyvá než vyznat: *Nerozumím, ale přijímám*. Žijeme na zemi, ne v ráji. Potíže a bolesti jsou běžnou součástí našeho života. Jak dokládá Jobův příběh, ani lidem, kteří milují Boha, se potíže nevyhýbají. Zkušenost, z našeho pohledu bolestné situace může vést k novému, hlubšímu vztahu k Bohu. Job přišel o vše, co dosud měl. Jediné, o co nikdy nepřišel, byla Boží láska.

²⁰⁹ Srov. BIČ, M., POKORNÝ, P., *Co nevíš o Bibli: Úvod do studia Starého a Nového zákona*, Praha: Česká biblická společnost, 2001, s. 109.

²¹⁰ Srov. BENEDIKT XVI., „Zážitek z četby Bible je krásný a obohacuje“, *generální audience, Castel Gandolfo* 3. 8. 2011. Dostupné z: <http://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=14956> [online][citováno 2014-04-11].

²¹¹ HALÍK, T., *Stromu zbývá naděje*, s. 149.

²¹² Srov. VLKOVÁ, G. I., *Úvod do prorocké a mudroslovné literatury Starého zákona*, s. 71–72.

Čas toho, co člověk považuje za šťastné a výhodné, se střídá s časem ne šťastným, ba přímo tragickým. Nelze však předem rozpoznat, zda vnější plus člověku jednoznačně prospívá a zda minus mu vsutku škodí, reálný a moudrý postoj spočívá v tom, přijímat obojí čas s jakýmsi odstupem.²¹³

Otázky typu *proč* nás mohou ochromit, ubírat síly k novému jednání, k hledání jiného úhlu pohledu. Oproti tomu otázka *jak*, jakým způsobem může ulehčit břemeno bolesti, otevírá cestu dál.

Jinými slovy, zaseknu-li se u otázek typu „proč se děje to či ono, proč to Bůh dopouští, proč nezasáhne“, bude se mi do srdce nepozorovaně vkrádat zkari-kovaný obraz Boha, který je mým nepřítelem.²¹⁴

Job si vytvořil falešný obraz *Boha pomocníka, Boha svých přání*. Vyžadoval, aby Bůh před přáteli potvrdil jeho bezúhonnost, aby mu byl svědkem jeho spravedlnosti. Za tímto falešně pozitivním obrazem se skrývá strach z Boha, kterému se nedá důvěřovat. Prvním krokem k překonání tohoto obrazu je konfrontace, kdy se Bohu vysloví a vyčte vše, co se v nitru člověka nashromáždilo z potlačovaného vzteku a zklamání. Pro mnoho lidí je to zcela nová a nezvyklá podoba vztahu s Bohem.²¹⁵ Job je dokladem toho, že taková komunikace s Bohem smí nastat.²¹⁶ Tímto způsobem prolomil sedmidenní bolestné mlčení a Bohu upřímně otevřel své nitro.

Víra Bible mluví o lidem přátelsky nakloněném, milosrdném, dobrotivém Bohu, kterému se můžeme s důvěrou svěřit se všemi myšlenkami i s vnitřními nesrovnalostmi a výhradami. Přitom smíme jako věřící vycházet z toho, že Bůh zná naše nejhlubší nitro lépe než my sami a že zná naše výčitky vůči němu, žaloby na něj a naše strachy z trestu dávno před tím, než je vyslovíme. Často trvá dlouhou dobu, než se lidé odváží sdělit Bohu i svoje „zlé“, možná dokonce „nenávistné“ myšlenky.²¹⁷

Odpověď na otázku utrpení nelze získat bez zápasu víry a důvěry. Jobův příběh zpřítomňuje duchovní zápas člověka s Bohem. Jde o promyšlené líčení tohoto zápasu, kdy se přes chvíle nejhlubšího zoufalství, přes vlastní představy o spravedlnosti až k pokornému zmlknutí Job probojoval k novým nadějím.²¹⁸ Job se ptá: *Proč mi toto činiš, Bože?* Bůh mohl odpovědět, mohl říct Jobovi o rozhovoru se satanem. Místo toho říká: *Důvěřuj mi!* Není právě toto smyslem zkoušek?

²¹³ Srov. FLOSSMAN, K., *Moudrost ve Starém zákoně*, s. 263.

²¹⁴ LACHMANOVÁ, K., *Síla přímlyvné modlitby*, Kostelní Vydří: KNA, 2007, s. 16.

²¹⁵ Srov. FRIELINGS DORF, K., *Falešné představy o Bohu*, s. 55.

²¹⁶ Srov. LACHMANOVÁ, K., *Síla přímlyvné modlitby*, s. 69.

²¹⁷ FRIELINGS DORF, K., *Falešné představy o Bohu*, s. 77.

²¹⁸ Srov. BIČ, M., POKORNÝ, P., *Co nevíš o Bibli*, s. 107.

Důvěřovat, i když nerozumím? I když prožívám nepochopitelnou zkoušku, můžu se spoléhat, že mě Bůh neopustí, protože to ve své smlouvě slíbil (Gn 28,15). Zkouška není bezúčelné trápení, zkouška je součástí Boží pedagogiky.

Přes všechny pochybnosti a bolesti se Job drží Boha, nepochybuje o jeho moci. Nabývá přesvědčení, že ani smrt člověka od Boha nemůže odloučit. Dospívá k jistotě, že v Bohu má svého zastávce a nezáleží mu na lidském osočování.²¹⁹ Kniha Job odmítá chápat utrpení jako trest, ukazuje cestu záchrany a sílu přimluvné modlitby. Job, přestože se s Bohem pře a nerozumí mu, má ryzí víru, která jej vždy znovu pozvedá a dává mu nakonec zvítězit.

Kdo už ale také nezažil uzdravující sílu utrpení? Ne že by snad šlo o to, utrpení předepisovat nebo je hledat v křížích, které si sami přivodíme. Úplně stačí kříže, které nás potkají. [...] Často zbývá „jen“ spolunesení v modlitbě a prosba, aby Bůh dal sílu vydržet v těžké situaci a utrápeného člověka uzdravil, i když to mnohdy udělá jinak, než jsme si představovali.²²⁰

Události, ve kterých se ocitl Job, jsou ve skutečnosti výzvy, oslovení. Ale je mu se jeví jako nesrozumitelné. Nepřátelské dění ho utvrzuje v zaslepenosti. Sled tragických událostí však není samoučelný. V Jobově příběhu jde o vyloučení všeho, co mohlo stát mezi ním a Bohem. Je to také příběh o zchudnutí, o chudobě v duchu (Mt 5,3). Člověk má mít jen tolik věcí, závazků a vlastních plánů, které nebudou na překážku připravenosti být Bohu k dispozici, přijmout jeho požadavky. Na konci příběhu je zřejmé, jak Job ve své cestě pokročil, je člověkem duchovně zralým, moudrým a vděčným.²²¹ Bůh dopouští rány a zkoušky, neboť ve své moudrosti ví, že budou zkoušenému ku prospěchu. Je to cesta ke svobodě.

A právě tato skutečnost nám zaručuje, že rány a zkoušky, které na nás v životě čas od času dopadají, mají smysl a ústí v konec, který zdůvodňuje a ospravedlňuje jejich zdánlivou krutost, absurditu a bezvýchodnost, viděnou z jiné než příběhové perspektivy. Ani Jóbův životní příběh nekončí tragicky či bezvýchodně [...], nýbrž smyslem, jehož prvním a posledním zdrojem je Bůh, který Jóbovi, jak říká Písmo, žehnal ke konci více než na začátku.²²²

O čem dalším svědčí kniha Job? O tom, že ve víře je místo pro spor a zápas s Bohem, pro výčitky vůči Bohu. Je možné se s Bohem soudit. Proti Bohu je možné

²¹⁹ Srov. BIČ, M., *Výklady ke Starému zákonu III.*, s. 10.

²²⁰ FRIELINGS DORF, K., *Falešné představy o Bohu*, s. 22.

²²¹ Srov. CZECH, J., *Biblické příběhy v proměnách času*, s. 142–144.

²²² CZECH, J., *Biblické příběhy v proměnách času*, s. 144.

se odvolat, avšak zase jen k Bohu.²²³ Ale je třeba bojovat s Bohem, ne s jeho falešným obrazem. Závěr knihy je překvapivý, Jobovy výčitky se Bohu líbily víc než zbožné řeči jeho přátel. Bůh tu ukazuje na jednu věc:

Líbí se mu, když je náš vztah k němu bezprostřední, bez falše (i bez sebesvětější falše), když si před ním dokážeme vylévat své srdce, nejenom hlavu či ústa (tolikrát plná zbožných frází, s kterými se neztotožňujeme). Ano, modlitba skutečných Božích přátel (proroků a žalmistů) nebyla nikdy tak strojená, jako bývá naše modlitba.²²⁴

Job byl bezpochyby spravedlivý, ostatně to satanovi říká Bůh. Rány, které na něho dopadly, nebyly důsledkem jeho hříchů, jak se přátelé mylně domnívali. Ale jeho reakce, zoufalství a snad i nenávisť, to už jeho hřích byl, ale je Jobovi odpuštěn po upřímném a pokorném vyznání.

Hádanka existence zla ve světě by se dala vyřešit popřením Boží jednosti, jedinečnosti a uznávat Bohy dva.²²⁵ Zlého, který je odpovědný za špatný hmotný svět, a dobrého, ke kterému patří naše duše. Job je v závěrečné Boží řeči zřejmě pochválen i za to, že tomuto pokušení nepodleh. Jedním z podstatných poselství je odmítnutí tohoto náboženského dualismu: zlý Bůh kontra Bůh dobrý.

Proto je na počátku jasně řečeno, že satan je jen jeden z tvorů, jeden ze služebníků Božích (jako v Genesis je „had“ jen jedno ze zvířat v ráji). Má svou úlohu, pokouší, tříbí, svádí, provokuje, dokonce se zdá, že se mu pěkně podařilo vyprovokovat i Boha samého, avšak není to mocný Protibůh. Autor knihy Jób je neoblomný ve svém monoteismu, víře v Boží jednost a jedinečnost.²²⁶

Jistě jsme nepodali vyčerpávající výklad o poselství knihy Job. Na co ovšem nesmíme zapomenout, je její poselství lásky. Jak sladit otázku utrpení nevinných s pravdou o Boží lásce? Tváří v tvář drsné realitě se začnou ozývat mnohá *proč*. Proč trpí děti? Proč se ten a ten neuzdravil? Proč právě já? Jak se na to může dívat a mlčet dobrý Bůh, který je láska (1Jan 4,16)? Často nám není dáno znát důvod, proč Bůh nezasahuje. Můžeme si stěžovat kvůli na první pohled nespravedlivému utrpení jako Job. Bůh nám v tom nebrání. Ale nemají se právě v těchto chvílích projevit ctnosti víra, naděje a láska, se kterými souvisejí ctnosti trpělivost a naděje?

²²³ Srov. HALÍK, T., *Stromu zbývá naděje*, s. 169.

²²⁴ LACHMANOVÁ, K., *Vězení s klíčem uvnitř*, s. 80.

²²⁵ Ve 2. stol. po Kr. se zvláště na Východě šířila tato nauka, po svém zakladateli Markionovi nazvaná markionismus. Podrobněji POSPÍŠIL, C. V., *Jako v nebi, tak i na zemi: Náčrt trinitární teologie*, Praha: Krystal OP, 2007, s. 231–234.

²²⁶ HALÍK, T., *Stromu zbývá naděje*, s. 164.

V těžkých chvílích mají křesťané svědčit o pevné jistotě, že Bůh je Otec, že je nám nablízku a dává nám svou lásku, i když pro nás zůstává jeho mlčení nepochopitelné.²²⁷

3.2.3 Jobův příběh v hagioterapii

V předchozí kapitole jsme se na Jobův příběh dívali pohledem teologie. Nyní si přiblížíme pohled psychologický a pokusíme se objasnit jeho psycho-terapeutický potenciál, který může být využit v hagioterapii.

Při hagioterapeutických skupinách účastníci vstupují do situace postav biblického příběhu, aby na projekčním plátně dávného děje spatřili nový obraz: *Vždyť to jsem... přece já!* Jobův příběh je terapeuticky mnohovrstevný. Na některé tyto vrstvy se v následujícím textu pokusíme poukázat.

Přesmyk od poučení, které jsme přiblížili v předchozí kapitole, k existenciálnímu oslovení tvoří podstatu děje, který se odehrává při psychoterapii. Abychom byli schopni vidět Jobův příběh jako zrcadlo našeho života, je třeba se hlouběji ponořit do dávného děje, ale i do svého vlastního nitra. Tento děj je místem setkání se světem, s druhými i se sebou samými.²²⁸ Ačkoli je Job smyšlená postava, jeho příběh je lidsky pravdivý. Má velký terapeutický význam i pro dnešního člověka, neboť i on se může ocitnout v podobné situaci jako starozákonní Job, na místě jeho přátel nebo manželky. Jen role Boha je pro svou záhadnost a neuchopitelnost nepřenositelná.²²⁹

Když se nám osobně přihodí něco zlého, je dobré přemýšlet, zda se nejedná o důsledek našeho neuváženého jednání. Toto ale neplatí, přemýšlíme-li o utrpení druhého. Je snadné říct trpícimu, že si za bolest může sám, jelikož nežije správně. Ale v předchozí kapitole jsme ukázali tento chybný postoj na příkladu Jobových přátel. Přitom to jistě mysleli dobře. Soucit je přivedl k nemocnému Jobovi. Ten ovšem teď kromě své vlastní bolesti musí odolávat i řečem přátel. Jedna ze zásadních pouček psychoterapie zní: *Nedávejte nevyžádané rady.*²³⁰ Psychiatr

²²⁷ Srov. BENEDIKT XVI., *Deus caritas est: Encyklika nejvyššího pontifika Benedikta XVI.*, Praha: Paulínky, 2006, s. 55.

²²⁸ Srov. REMEŠ, P., HALAMOVÁ, A., *Nahá žena na střeše*, s. 13–14.

²²⁹ Srov. HALÍK, T., *Stromu zbývá naděje*, s. 150.

²³⁰ Zdroj: vlastní poznámky z přednášek doc. Růžičky na Pražské psycho-terapeutické fakultě.

a jáhen Max Kašparů na otázku, co je důležitější, zda umět naslouchat, či správně promluvit, odpovídá:

Obojí. Jak kdy. Naslouchat je více než poslouchat. Posloucháme ušima, nasloucháme srdcem. A lidé víc potřebují otevřené srdce toho druhého než jen jeho nastavené uši. Mimo to: jazyk máme jen jeden, a uši dvě. Znamená to, abychom více naslouchali, než mluvili.²³¹

Job je člověk, který si tragické události, jež ho potkaly, z běžného lidského hlediska nezasloužil. Byl morálně bezúhonným člověkem, starajícím se o svou rodinu i o potřeby druhých. Tragicky však přišel o majetek, o děti, nemoc ho vyřadila mimo společnost. Přišel o důstojnost, váženost a úctu, kterou měl a na které, jak vyplývá z jeho nářku, si velmi zakládal. Nyní je opuštěn manželkou, nepochopen přáteli, následují úzkosti a deprese.²³² Někdy prožíváme něco podobného. Závažné události přijmeme v momentu nadšení a odvahy, tak jako Job, když přitakal první ráně. Za čas přijde zmatek, duševní boj a zakusíme, jak těžké je přijmout to, na co jsme řekli *ano*. To je ta skutečná zkouška, jak namáhavé je vytrvat! První svolení neukazuje tedy ještě úplně nezištnost člověka, je třeba třibení. Job vyjadřuje nejdramatičtější momenty lidské zkušenosti. Můžeme zde vidět paralelu s příběhem Jonáše. I on zklamán Božím počínáním rezignuje na život a chce zemřít (Jon 4,3). V období bolesti a utrpení se o hlubinách své duše dozvídáme víc než v období klidu a štěstí.

Rány, které na Joba dopadly, narušily jeho sebeobraz. Anselm Grün zkušenostmi ze své psychoterapeutické praxe potvrzuje, že se často setkává s narušeným obrazem sebe i Boha. Nedá se zcela jasně říct, co je prvotní. Zda narušený obraz Boží vyvolá narušení sebeobrazu, či naopak. Důležitým úkolem je nahlédnutí a zvědomění této situace.²³³ Job lpěl na své úctyhodnosti a spravedlnosti a Boha používal jako prodlouženou ruku svého sebehodnocení. Přes bolestný a těžký zápas nakonec dospěl k poznání, že se Bůh nachází mimo jakýkoliv náš obraz, je neuchopitelný a nepopsatelný. Ale abychom vůbec mohli o Bohu hovořit, je třeba

²³¹ KAŠPARŮ, M., *Naslouchat je víc než poslouchat*, Brno: Cesta, 2013, s. 10.

²³² Srov. CZECH, J., *Biblické příběhy v proměnách času*, s. 143.

²³³ Srov. GRŮN, A., *Uzdravení skrze obrazy: Spirituální zdroje vnitřních sil*, Praha: Portál, 2013, s. 117.

vyjadřovat se obrazně.²³⁴ Obrazy mohou inspirovat, dodávat odvalu. Skrývají však v sobě nebezpečí projekce svých tužeb a přání na Boha. Je třeba opustit škodlivé obrazy, zvnitřnit ty uzdravující, pomáhající, abychom se dostali ke své vlastní podstatě. Platí, že bez obrazů žít nemůžeme. První kniha Mojžíšova připomíná naši stvořenost k obrazu Božímu (Gn 1,27).²³⁵

Pokud někdo chce žít bezobrazně, obrazy se v něm vytvoří samy od sebe – a velmi často se potom jedná o obrazy, které mu nedělají dobře. Jsme proto zodpovědní za to, abychom zvnitřňovali dobré obrazy. Umožňují nám totiž kontakt s jedinečným Božím obrazem nás samých.²³⁶

Jobovi přátelé si též vytvořili obrazy. Job byl podle nich lhář, přetvařoval se. Podle toho jej soudili. Můžeme si Joba, jako váženého bohatého občana tehdejší doby, představit jako člověka, kterého bychom jazykem dnešní doby označili *mediální hvězdou*. Jaké jsou naše obrazy populárních lidí?

Všechny tyto obrazy, které jsou spojené s určitým posuzováním a hodnocením, jsou často výsledkem našich vlastních stinných stránek, jež na druhé projekujeme. [...] Mnoho obrázků politiků, herců, manažerů nebo sportovců, které jsou nám prezentovány, mají často zcela jasný záměr – dotyčnou osobu buď oslavovat, nebo naopak zatracovat. [...] Pouze pokud budeme k lidem přistupovat s úctou a opustíme veškeré obrazy, které jsme si v souvislosti s nimi vytvořili, můžeme je správně pochopit.²³⁷

Při kontaktu s druhými je důležité věnovat pozornost nejen tomu, co říkají, ale i svým vlastním citovým reakcím. Výčitky přátel vyvolaly u Joba rozhořčení, úzkost, napětí, pocit nespravedlivého osočování. Oni se ovšem domnívali, že mají pravdu, že se Job přetvařuje, je neupřímný a že vědí, co má udělat. Na stejnou událost má každý z nás jiný pohled, dívá se z různých úhlů. Jinak ji vykládá, jinak ji prožívá. Jedna událost a množství různých reakcí. Jak je to možné? Každý z nás je jedinečnou bytostí s vlastní historií, s vlastními zkušenostmi. Analýza odlišných reakcí je v psychoterapii královskou cestou do nitra člověka.²³⁸ Z jednotlivých rozhovorů je zřejmé, že každý z přátel uctívá jiného Boha. Jaký Bůh to je, jsme

²³⁴ Ve Starém zákoně je zákaz zobrazování Boha (Ex 20,4). Mělo to svůj význam. Jaké by byly starozákonné obrazy Boha, jehož nikdo neviděl? I Mojžíš ho pouze slyšel v hořícím keři (Ex3,4). V Ježíši Kristu se Bůh stal člověkem. Ježíš Kristus je obrazem Boha Otce, a proto po době Ježíšově, v novozákonné, již zákaz zobrazování Boha neplatí. Je to připomínka.

²³⁵ BERNHARD Z CLAIRVAUX říká: „Poznej sám sebe jako obraz Boží a zardi se nad tím, že jsi jej překryl úplně cizím obrazem“ (PL 183, 571D).

²³⁶ GRÜN, A., *Uzdravení skrze obrazy*, s. 123.

²³⁷ Tamtéž, s. 125–126.

²³⁸ Srov. REMEŠ, P., HALAMOVÁ, A., *Nahá žena na střeše*, s. 36.

objasnili v kapitole, ve které jsme se zabývali výkladem knihy Job. Ani jednomu nešlo o obraz Boha, ale opět jen o svůj vlastní sebeobraz. Domnívali se, že bojují za práva Boží, ve skutečnosti bojovali za sebe, za svou pravdu.²³⁹

Vraťme se k otázce utrpení. Jsou utrpení odstranitelná a utrpení neodstranitelná, tzv. osudová. Tam, kde proti těžkému osudu nic nesvedeme, nemůžeme mu čelit jednáním, musíme mu čelit správným postojem. Není vždy snadné najít smysl tíživé situace. Mnozí propadají beznaději, domnívají se, že za těchto okolností už nemohou žít, vše je ztraceno. To je nezdravý duševní postoj, který jen rozmnožuje trýznivé pocity. Při práci s takto smýšlejícími pacienty se hagioterapie inspiruje logoterapií. Postupně přivádí pacienty ke změně názoru. Ačkoli jsou okolnosti neštěstí nezměnitelné, on může volit, jaký postoj k situaci zaujme. Může ji trpělivě přijmout a snášet, nebo proklínat či se pod její tíhou zhroutit. Rozhodnutí, jak se zachová, je třeba přenechat jemu samotnému. Smysl nemůže být dán zvenčí. Smysl musí být nalezen a přijat.²⁴⁰ Ve zkoušce je třeba zaujmout postoj, nikoli ptát se proč. Smysl spočívá v tom, jak se zachováme, jak utrpení snášíme. Jednou z odpovědí po smyslu utrpení může být utužení, zpevnění osobnosti.

Klenba, která byla na spadnutí, byla podepírána a upevněna paradoxním způsobem, tím, že byla zatížena. Ne nepodobně je to i s lidmi: s vnějšími obtížemi roste, jak se zdá, i jejich vnitřní síla k odporu.²⁴¹

Jedním z cílů hagioterapie je dovést pacienta k poznání, že život má smysl za všech podmínek a ve všech situacích, i když onen smysl není zatím rozpoznán. Chce mu pomoci, aby poznal ne to, co mu chybí, ale co má tady a teď. Jedna z otázek k nesnadnému obsahu knihy Job zní, proč nakonec dostane víc, než měl. Domníváme se, že odpovědí je Jobova strastiplná cesta od životního modu *mit*, od člověka ekonomického (*homo oeconomicus*) k životnímu modu *být*, k člověku hluboce náboženskému (*homo religiosus*). Člověk k modu *být*, k radostné vděčnosti a úžasu, dospívá jedině bojem. Zkušeností prohry, kterou pokorně přiznává jako Job před Bohem.²⁴²

²³⁹ Srov. LACHMANOVÁ, K., *Vězení s klíčem uvnitř*, s. 21.

²⁴⁰ Srov. LUKASOVÁ, E., *I tvoje utrpení má smysl: Logoterapeutická útěcha v krizi*, Brno: Cesta, 2006, s. 17.

²⁴¹ FRANKL, V. E., *Psychoterapii pro laiky*, s. 36.

²⁴² *Homo oeconomicus* pouze získává to, co nemá a po čem touží, *homo religiosus* je prostoupen vděčností za to, co aktuálně má. Srov. REMEŠ, P., HALAMOVÁ, A., *Nahá žena na střeše*, s. 23.

Při návratu do radostného prožívání života hraje svou důležitou roli i humor. Ačkoli všechny životní situace řešit s humorem nelze, některé se musí vyléčit pláčem, proplakat je, přesto zůstává humor jako dobrý způsob odreagování. Nadhled většinou přinese i vhled.²⁴³

At' už ale jde o věci vážné nebo směšné, humor sám, a zvláště humor ze sebe samého, představuje jednu z nejučinnějších zbraní, kterou můžeme proti řádícím démonům vytáhnout. Účinnost této zbraně je pravděpodobně téměř sto-procentní.²⁴⁴

²⁴³ Srov. KAŠPARŮ, M., *Naslouchat je víc než poslouchat*, s. 8.

²⁴⁴ REMEŠ, P., HALAMOVÁ, A., *Nahá žena na střeše*, s. 113.

Závěr

Této bakalářské práci předcházelo setkání. Na počátku bylo setkání s psychoterapií, se Starým zákonem a přede vším s lidmi, kteří si kladou otázky a hledají odpovědi. Pokusila jsem se některé otázky zodpovědět, plno jiných naopak vystalo. Byla jsem si vědoma obsáhlosti tématu a toho, že se některých pasáží dotýkám zlehka. Zvláště výkladové pasáže vyžadují hlubší pohled. Ale nebylo mým cílem přijít s novými myšlenkami, nýbrž ukázat jiný pohled na knihu, které se dostává úcty i od těch, kteří se nepokládají za teisty.²⁴⁵ Vyrůstáme v křesťanské kultuře, jejímiž základy jsou interpretace Bible. V Bibli se zrcadlí morální vývoj mnoha generací. Obsahuje zásady a hodnoty, které se shodují s důstojností osoby stvořené k obrazu Božímu (Gn 1,27). Mé zkušenosti, navzdory oficiálním zprávám, potvrzují nárůst spirituálních potřeb společnosti. Jednou z příčin může být konzumní způsob života, paradoxně absence duchovních hodnot.

Jsem si také vědoma toho, že o Bibli uvádím fakta, která jsou znalcům Písma dobře známa, ale mým úmyslem bylo představit Bibli těm, kteří tuto knihu teprve poznávají.

Práce byla koncipována z pohledu seznámení s tematikou týkající se psychoterapeutického potenciálu Bible. Bible je mnohvrstevná kniha. Tato práce se zabývá hlavně její psychologickou, resp. psychoterapeutickou vrstvou, ale dotýká se i vrstvy teologické. Myslím si, že z poznatků uvedených v této práci vyplynulo vzájemné prolínání těchto vrstev, že se nevyklučují, ale doplňují. Ukazuje se jako člověku prospěšné, pokud teologie a psychologie spolupracují. Psychologických poznatků lze využít ve prospěch jednotlivce i skupiny. Ale je třeba si uvědomovat hranice a limity každé vědy.²⁴⁶

Práce představila hagioterapii, jednu z méně známých forem existenciální psychoterapie, jejímž hlavním terapeutickým nástrojem je Bible. Využívá projektivní techniku prostřednictvím čteného nebo hraného příběhu z Bible. Příběh vyvolává emoce, které vedou k uvědomování si destruktivních vzorců chování.

²⁴⁵ Srov. FROMM, E., *Budete jako bohové: Radikální interpretace Starého zákona a jeho tradice*, Praha: Lidové noviny, 1993, s. 8.

²⁴⁶ Podrobnější rozvinutí těchto myšlenek nabízí článek TAVEL, P., BARTUŠKOVÁ, L., „Vztah psychologie a teologie též z pohledu studentů teologických fakult“ in *AUC Theologica* 2, Praha: Karolinum, 2011, s. 95–104. Dále WHITE, V., *Bůh a nevědomí*, s. 69–83, KÜNG, H., *Freud a budoucnost náboženství*, Praha: Vyšehrad, 2010, s. 128–131.

Účinnost hagioterapie spočívá v získání náhledu na osobní životní témata vlivem zrcadlení biblického děje. Jedním z nejvíce léčivých efektů je převzetí odpovědnosti za vlastní život. Přínos hagioterapie spočívá v jejím působení v oblasti hodnotově morálního systému, při rozlišování dobra a zla, k uvědomování si svých vlastních kulturních kořenů v dnešním multikulturním světě. Při rozboru Jonášova a Jobova příběhu práce ukázala, že hagioterapie může pomáhat najít nové pohledy a východiska v obtížných životních situacích. Může představovat hledajícímu člověku průvodce na cestě od životního modu *mít* k modu *být*, od lpění k radostné vděčnosti. Ukázala se obohacující spolupráce psychoterapie, biblistiky a religionistiky.

Vzhledem k rozsahu práce jsem se hlouběji nezabývala tématem náboženské konverze, ačkoli je v obou příbězích obsažena. I když konverze není prvotním motivem hagioterapie, zkušenosti z hagioterapeutických skupin ukazují, že bývá vedlejším efektem. Dochází k probuzení neuvědomované religiozity. Potvrzuje se tak to, co říká Karel Skalický, že se otázce Boha nelze vyhnout, ať už v něj věříme, nebo nevěříme.²⁴⁷ Nejsou známy studie, které by efektivitu hagioterapie z hlediska konverze ověřovaly výzkumem.²⁴⁸ Zde se otevírá možnost rozvíjet práci tímto směrem.

I když jsem se zabývala pouze Starým zákonem, na místech, kde to bylo vhodné, cituji i Nový zákon. Ukázala se tak nedělitelná jednota obou částí Bible. V hagioterapii se pracuje i s příběhy z evangelií a nově též s knihou Zjevení Janovo.²⁴⁹ Původně jsem zamýšlela rozebírat i knihu Kazatel, ale s touto knihou zatím hagioterapie nepracuje. Nabízím ke zvážení, zda by se další rozpracování tématu nemohlo ubírat tímto směrem.

Práce nad knihami Jonáš a Job byla pro mne velice přínosná. Vedla mě k novému hledání odpovědí na nesnadné otázky. Potvrdila význam starozákonního textu pro dnešní dobu. Pokud se ponoříme do hledání poselství slov, která obsahuje Bible, můžeme nalézt mnoho odpovědí na otázky, které přináší současný život. Kniha Job mě přivedla k zamyšlení, zda je její zařazení v křesťanském kánonu před knihu Žalmů „náhodné“, či je i v tomto skryto poselství. V žalmech je člověk poctivý. Otevřeně říká, co má ve svém nitru, ve své mysli, tak jako Job.

²⁴⁷ SKALICKÝ, K., *Po stopách neznámého Boha*, Svitavy: Trinitas, 2003, s. 13.

²⁴⁸ Více k výzkumu v psychoterapii KRATOCHVÍL, S., *Základy psychoterapie*, s. 309–347.

²⁴⁹ Osobní zkušenost ze semináře Démonologie otců pouště.

Mimo jiné jsem obohacena o literaturu na dané téma. Ráda bych ještě upozornila na další tituly, které ale bohužel už tato práce nezahrne: *Cesta k naplnění* od A. Grüna nabídne pomoc v hledání způsobu, jak prožít život v naplnění, a ne v rozpolcenosti, *Málo známá láska* od bratra Emanuela z Taizé se zamýšlí nad obrazy Boha, které si vytváří naše zraněná psychika, věnuje se problému katastrof, nemoci, smrti, chce nás přiblížit nepodmínečné Boží lásce.²⁵⁰ Francouzský katolický kněz G. Gilbert v knize *Tváří v tvář utrpení* rozvíjí reflexe nad různými druhy životních bolestí.²⁵¹ Pomocí vhodné literatury, která se Biblií inspiruje, můžeme pochopit kořeny mnoha dnešních problémů, hledat nová řešení, nové pohledy a nové cesty.

Bible –jak praví samo její jméno –je sbírkou knih, malou „knihovnou“, která vznikla v průběhu jednoho tisíce let. Některé z knih, které ji tvoří, zůstávají velkou většinou lidí, včetně dobrých křesťanů téměř nepoznány. [...] Náročnějším a skutečně mistrovským dílem je *knih Job*, která předkládá velký problém utrpení nevinného; *knih Kazatel*, která překvapuje svou zarážející moderností, s níž zpochybňuje smysl života i světa. [...] Chtěl bych závěrem, drazí přátelé, pobídnout k tomu, abyste měli na dosah posvátnou knihu Biblii, abyste ji nově okusili a přečetli si některé z jejích knih, ať už méně či více známých.²⁵²

²⁵⁰ Knihy vyjdou tento rok v KNA, Kostelní Vydří.

²⁵¹ Vyjde v nakladatelství Portál, Praha.

²⁵² BENEDIKT XVI., „Zázitek z četby Bible je krásný a obohacuje“, generální audience, Castel Gandolfo, 3. 8. 2011. Dostupné z: <http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=14956> [online] [citováno 2014-04-05].

ANOTACE

Autor/Author:

Radka Jarošová

Název práce / Title of thesis:

Psychoterapeutický potenciál Bible: Poselství příběhů pro dnešní dobu.

The psychotherapeutic potential of the Bible: The legacy of the Old Testament stories for this time.

Katedra, univerzita / Department, university:

Katedra biblických věd, Univerzita Palackého v Olomouci

Department of Biblical Sciences, Palacký University in Olomouc

Vedoucí práce / Supervisor:

Mgr. Stanislav Pacner, Th.D.

Počet znaků / Number of characters: 122 012

Počet titulů použité literatury / Number of sources: 97

Klíčová slova / Keywords:

Bible, Starý zákon, kniha Jonáš, kniha Job, psychoterapie, hagioterapie.

Bible, Old Testament, book of Jonah, book of Job, psychotherapy, Hagiotherapy.

Resumé/Summary:

Tato bakalářská práce chce na vybraných knihách Starého zákona ukázat aktuálnost biblického textu i pro dnešní dobu a možnosti práce s Biblí v psychoterapii. Je rozčleněna do tří kapitol. První kapitola stručně seznamuje s okolnostmi vzniku Bible a jejím významem pro evropskou i tuzemskou kulturu. V druhé kapitole je představen nový směr existenciální psychoterapie, hagioterapie. Poslední kapitola je věnována výkladu knihy Jonáš a knihy Job z pohledu teologie a z pohledu hagioterapie.

This thesis wants the selected books of the Old Testament to show that biblical text is relevant to the present times and that it is possible to work with the Bible in psychotherapy. The thesis is divided into three chapters. The first chapter briefly introduces the circumstances of the origin of the Bible and its significance for European and domestic culture. The second chapter presents a new method in existential psychotherapy called Hagiotherapy. The last chapter is devoted to the interpretation of the Book of Jonah and the Book of Job from the perspective of theology and from the perspective of Hagiotherapy.

Bibliografie

Pramen

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona, včetně deuterokanonických knih, český ekumenický překlad. 6., přepracované vyd. Praha: Česká biblická společnost, 1995, 1301 s. ISBN 80-85810-08-5.

Dokumenty církve

BENEDIKT XVI. *Deus caritas est: Encyklika nejvyššího pontifika Benedikta XVI. [biskupům, kněžím a jáhnům, Bohu zasvěceným osobám a všem věřícím laikům o křesťanské lásce]*. 1. vyd. Praha: Paulínky, 2006, 63 s. ISBN 80-86949-03-6.

Dokumenty II. vatikánského koncilu. Přel. Pracovní skupina pod vedením Oto Mádra. Kostelní Vydří: KNA, 2002, 603 s. Přel. z latiny: Sacrosanctum Oecumenicum Concilium Vaticanum II.: Constitutiones, Decreta, Declarationes. ISBN 80-7192-467-9.

Výklad bible v církvi: dokument Papežské biblické komise z 15. dubna 1993. 1. vyd. Praha: Zvon, 1996, 109 s. ISBN 80-7113-156-3.

Židovský národ a jeho svatá Písma v křesťanské Bibli. Kostelní Vydří: KNA, 2004, 146 s. ISBN 80-7192-900-x.

Literatura

AUGUSTIN a Radislav HOŠEK *Aurelius Augustinus: Říman, člověk, světec*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2000, 351 s. ISBN 80-7021-266-7.

ARMSTRONGOVÁ, Karen. *Dějiny Boha*. 1. vyd. Praha: Argo, 1996, 500 s. ISBN 80-720-3050-7.

BALABÁN, Milan. *Hebrejské myšlení*. Praha: Herrmann a synové, 1993, 141 s.

BIČ, Miloš. *Výklady ke Starému zákonu III: Knihy naučné*. 2. vyd. Kostelní Vydří: KNA, 1998, 822 s. ISBN 80-719-2240-4.

BIČ, Miloš. *Výklady ke Starému zákonu IV: Knihy prorocké*. 2. vyd. Kostelní Vydří: KNA, 1998, 871 s. ISBN 80-719-2274-9.

BIČ, Miloš a Petr POKORNÝ. *Co nevíš o Bibli: Úvod do studia Starého a Nového zákona*. 2. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 2001, 173 s. ISBN 80-858-1025-5.

CAMPATELLI, Maria. *Čteme bibli s církevními otci: Jak číst Písmo svaté s vírou*. 1. vyd. Olomouc: Refugium Velehrad – Roma, 2011, 166 s. ISBN 978-80-7412-096-1.

CZECH, Jan. *Biblické příběhy v proměnách času: Příspěvek k duchovní psychoterapii*. 1. vyd. Praha: Portál, 2006, 181 s. ISBN 80-736-7143-3.

DAWKINS, Richard. *Boží blud: Přináší náboženství útěchu, nebo bolest?* 1. vyd. Praha: Academia, 2009, 477 s. ISBN 978-80-200-1698-0.

- DEISSLER, Alfons. *Chodit s Bohem: Významné texty Starého zákona*. Kostelní Vydří: KNA, 1999, 87 s. ISBN 80-7192-413-x.
- DUKA, Dominik. *Úvod do Písma svatého Starého zákona*. 2., rozš. vyd. Praha: Editio Sti. Egidii, 1992, 177 s. ISBN 80-901252-5-5.
- FISHBANE, Michael A. *Judaismus: Zjevení a tradice*. 2. vyd. Praha: Prostor, 1999, 194 s. ISBN 80-851-9095-8.
- FLOSSMAN, Karel. *Moudrost ve Starém zákoně*. 1. vyd. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1989, 300 s.
- FRANKL, Viktor Emil. *Psychoterapie pro laiky*. Brno: Cesta, 1998, 158 s. ISBN 80-85319-80-2.
- FRANKL, Viktor Emil a Pinchas LAPIDE. *Bůh a člověk hledající smysl*. 1. vyd. Brno: Cesta, 2011, 109 s. ISBN 978-80-7295-137-6.
- FRIELINGSDORF, Karl. *Falešné představy o Bohu*. 2., přeprac. vyd. Kostelní Vydří: KNA, 2010, 191 s. ISBN 978-80-7195-393-7.
- FROMM, Erich. *Budete jako bohové: Radikální interpretace Starého zákona a jeho tradice*. Praha: Lidové noviny, 1993, 181 s. ISBN 80-7106-075-5.
- GRÜN, Anselm. *Hlubinně psychologický výklad Písma*. 1. vyd. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, 82 s. ISBN 80-5795-05-1.
- GRÜN, Anselm. *Otcové pouště s Anselmem Grünem*. 1. vyd. Kostelní Vydří: KNA, 2000, 90 s. ISBN 80-7192-479-2.
- GRÜN, Anselm. *Uzdravení skrze obrazy: spirituální zdroje vnitřních sil*. 1. vyd. Praha: Portál, 2013, 129 s. ISBN 978-80-262-0485-5.
- HALÍK, Tomáš. *Stromu zbývá naděje: Krize jako šance*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, 233 s. ISBN 978-80-7106-989-8.
- HALÍK, Tomáš. *Chci, abys byl: Křesťanství po náboženství*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012, 263 s. ISBN 978-80-7422-177-4.
- HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000, 774 s. ISBN 80-7178-303-x.
- HAVEL, Ivan M. a Aleš PALÁN. *Hlavou zeď 2011: Úvahy nad civilizací a její budoucností*. 1. vyd. Praha: Dybbuk, 2011, 238 s. ISBN 978-80-7438-055-6.
- HELLER, Jan. *Výkladový slovník biblických jmen*. 1. vyd. Praha: Advent-Orion, 2003, 630 s. ISBN 80-172-865-9.
- HOLM, Nils G. *Úvod do psychologie náboženství*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998, 157 s. ISBN 80-7178-217-3.
- HOŠEK, Pavel a Petr VAŘURA. *V dobrých rukou*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2013, 266 s. ISBN 978-80-7429-351-1.
- HRBATA, Josef. *Klíč ke Starému zákonu*. 2. vyd. Brno: Cesta, 1993, 246 s. ISBN 80-8531-928-4.
- HUBER, Georges. *Odstup, satane! Dábel dnes*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1997, 103 s. ISBN 80-7113-197-0.
- CHIOLERIO, Marco. „Blaze tomu, kdo slyší tato slova“ (Sir 50, 28): *První setkání se Starým zákonem*. 1. vyd. Praha: Paulínky, 1997, 271 s. ISBN 80-86025-10-1.
- KAŠPARŮ, Jaroslav Max. *Naslouchat je víc než poslouchat*. 1. vyd. Brno: Cesta, 2013, 143 s. ISBN 978-80-7295-157-4.
- KOPPOVÁ, Johanna. *Izraelští proroci: Dnešní pohled na prorocké knihy Starého zákona*. Kostelní Vydří: KNA, 2001, 216 s. ISBN 80-7192-507-1.
- KOPPOVÁ, Johanna. *Starý zákon – kniha pro dnešní dobu: Cesty k dějepisným knihám Izraele*, Kostelní Vydří: KNA, 2003, 153 s. ISBN 80-7192-466-0.

- KRATOCHVÍL, Stanislav. *Základy psychoterapie*. 6., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2012, 403 s. ISBN 978-80-262-0302-5.
- KÜNG, Hans. *Freud a budoucnost náboženství*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2010, 153 s. ISBN 978-80-7429-015-2.
- KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Jak přežít vztek, zlost a agresi*. 1. vyd. Praha: Grada, 2004, 154 s. ISBN 80-247-0818-3.
- KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie smysluplnosti existence: Otázky na vrcholu života*. 1. vyd. Praha: Grada, 2006, 204 s. ISBN 80-247-1370-5.
- LACHMANOVÁ, Kateřina. *Vězení s klíčem uvnitř: [O důsledcích neodpuštění a samospravedlnosti v životě jednotlivce, církve i národa]*. 1. vyd. Kostelní Vydří: KNA, 1996, 123 s. ISBN 80-7192-127-0.
- LACHMANOVÁ, Kateřina. *Síla přimluvné modlitby*. Kostelní Vydří: KNA, 2007, 125 s. ISBN 978-80-7195-174-2.
- LACHMANOVÁ, Kateřina. *Karikatury Boha*. Kostelní Vydří: KNA, 2014, 87 s. ISBN 978-80-7195-767-6.
- LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*. 2. vyd. Praha: Academia, 2003, 658 s. ISBN 80-200-1127-7.
- LUKASOVÁ, Elisabeth S. *I tvoje utrpení má smysl: Logoterapeutická útěcha v krizi*. Brno: Cesta, 1998, 191 s. ISBN 80-85319-79-9.
- MARTINI, Carlo Maria. *Vytrvali jste se mnou v mých zkouškách: Úvahy o Jóbovi*. Brno: CDK, 1994, 135 s.
- MERELL, Jan. *Bible v českých zemích od nejstarších dob do současnosti*. 1. vyd. Praha: Česká katolická charita, 1956, 119 s.
- Nový biblický slovník*. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 1996, 1243 s. ISBN 80-85495-65-1.
- OEMING, Manfred. *Úvod do biblické hermeneutiky: Cesty k pochopení textu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2001, 261 s. ISBN 80-7021-518-6.
- OLBRACHT, Ivan. *Biblické příběhy: Starý zákon pro mládež*. 4. vyd. Praha: Albatros, 1991, 118 s. ISBN 80-00-00210-8.
- ONDOK, Josef Petr. *Bioetika, biotechnologie a biomedicína*. 1. vyd. Praha: Triton, 2005, 214 s. ISBN 80-7254-486-1.
- OUŘEDNÍK, Patrik. *Aniž jest co nového pod sluncem*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1994, 261 s. ISBN 80-204-0469-4.
- PAVLÁT, Leo, Vladimír SADEK, Jiřina ŠEDINOVÁ, Miroslav KÁRNÝ, Anita FRANKOVÁ, Leo PAVLÁT, Alexandr PUTÍK, Leo PAVLÁT a Jiří FIEDLER. *Židé – dějiny a kultura*. 4. vyd. Praha: Židovské muzeum, 2007, 160 s. ISBN 978-80-86889-59-7.
- PESESCHKIAN, Nossrat. *Kupec a papoušek: Využití orientálních příběhů v psychoterapii : názorné příklady pro výchovu a sebeovlivňování*. Brno: Cesta, 1996, 126 s. ISBN 80-85319-60-8.
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Jako v nebi, tak i na zemi: Náčrt trinitární teologie*. 1. vyd. Praha: Krystal OP, 2007, 590 s. ISBN 978-80-85929-99-7.
- REMEŠ, Prokop a Alena HALAMOVÁ. *Nahá žena na střeše: Psychoterapeutické aspekty biblických příběhů*. Praha: Pompei, 2013, 212 s. ISBN 80-7178-921-6.
- RENDTORFF, Rolf. *Hebrejská bible a dějiny: Úvod do starozákonní literatury*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2000, 375 s. ISBN 80-7021-369-8.
- ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie náboženství*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, 328 s. ISBN 80-7178-547-4.

- SEDLÁČEK, Tomáš. *Ekonomie dobra a zla: Po stopách lidského tázání od Gilgameše po finanční krizi*. 1. vyd. Praha: 65. pole, 2009, 270 s. ISBN 978-80-903944-3-8.
- SKALICKÝ, Karel. *Po stopách neznámého Boha*. 3. vyd. Svitavy: Trinitas, 2003, 164 s. ISBN 80-86036-75-8.
- SKALICKÝ, Karel. *V zápase s posvátnem: Náboženství v religionistickém bádání*. 1. vyd. Brno: CDK, 2005, 319 s. ISBN 80-7325-054-3.
- SOKOL, Jan. *Člověk a svět očima bible: Pokus o uvedení do biblické antropologie*. 1. vyd. Praha: Ježek, 1993, 94 s. ISBN 80-901625-1-7.
- TRESMONTANT, Claude. *Bible a antická tradice*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad 1970, 174 s.
- VLKOVÁ, Gabriela Ivana. *Slovo Boží a slovo lidské: Všeobecný úvod do Písma svatého*. 2., upr. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, 173 s. ISBN 978-80-244-1587-1.
- VLKOVÁ, Gabriela Ivana. *Úvod do prorocké a mudroslovné literatury Starého zákona*. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, 95 s. ISBN 978-80-244-1593-2.
- VYMĚTAL, Jan. *Úvod do psychoterapie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2003, 262 s. ISBN 80-247-0253-3.
- WHITE, Victor. *Bůh a nevědomí: Teologie versus psychologie*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2003, 223 s. ISBN 80-7021-517-8.
- WIESEL, Elie. *Příběhy o naději: Eseje o velkých postavách židovské tradice*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, 135 s. ISBN 80-717-8469-9.
- ZENGER, Erich. *První zákon: Židovská bible a křesťanství*. Kostelní Vydří: KNA, 1999, 160 s. ISBN 80-7192-401-6.

Časopisecké články

- BUSCH, Herbert a Birgit SCHILLEROVÁ. „Nabídky duchovního léčení – humbuk, nebo alternativa“. *Teologické texty: Časopis pro teologii a službu církve*. Praha: Zvon, 2011, roč. 22, č. 4, s. 205–207. ISSN 0862-6944. 4× ročně.
- CHALUPA, Petr. „Význam židovských interpretačních tradic pro současnou exegezi“. *Studia theologica: teologický časopis Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého a Teologické fakulty Jihočeské univerzity ve spolupráci s Teologickou fakultou Trnavské univerzity*. Olomouc: Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého, 2002–, roč. 4, č. 1. ISSN 12128570.
- NEŠPOR, Zdeněk R. „V otázce náboženství a víry si s čísly nevystačíme“. *Univerzum: Revue ČKA*. Praha: ČKA, 2012, roč. 22, č. 3, s. 22–23. ISSN 0862-8238. 4× ročně.
- REMEŠ, Prokop. „Bible a její psychoterapeutický potenciál“. *Teologické texty: Časopis pro teologii a službu církve*. Praha: Zvon, 1999, roč. 10, č. 2, s. 66–67. ISSN 0862-6944. 4× ročně.
- SADEK, Vladimír. „Židé a Evropa“. *Revue Prostor 43–44. (Společensko-kulturní revue)*. Praha: Sdružení pro vydání revue Prostor, 1999, s. 265–271. ISSN 0862-7045. 4× ročně.

- TAVEL, Peter a Ludmila BARTŮŠKOVÁ. „Vztah psychologie a teologie též z pohledu studentů teologických fakult“. *Acta Universitatis Carolinae*. Praha: Karolinum, 2011, roč. 1, č. 2, s. 95–104. ISSN 1804-5588. 2x ročně.
- ZACH, Pavel. „Současná situace české (tudíž i nezdravotnické) psychoterapie a její budoucnost“. *Psychoterapie: Praxe – inspirace – konfrontace*. Brno: FSS MU, 2012, roč. 6, č. 3–4, s. 224–226. ISSN 1802-3983. 4× ročně.

Internetové zdroje

- Bible kralická*. [online][citováno 2014–04–7]. Dostupné z: <http://www.bible-kralicka.cz/>
- Bible jeruzalémská*. [online][citováno 2014–04–]. Dostupné z: www.jeruzalemskabible.cz/
- Bible*, přehled vydání v českém jazyce. [online][citováno 2014–04–07]. Dostupné z: <http://www.dumbible.vltava2012.cz/store/department-51-bible.html>
- Bít, či nebít*. [online][citováno 2014–04–08]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zaostreno/_zprava/1335800
- Hagioterapie*. [online][citováno 2014–04–06]. Dostupné z: <http://www.hagioterapie.cz>
- Hagioterapija*. [online][citováno 2014–04–06]. Dostupné z: www.vjera.pondi.hr/hagioterapija.htm
- Šcitání lidu, domů a bytů 2011*. [online][citováno 2014–04–05]. Dostupné z: <http://www.scitani.cz>
- BENEDIKT XVI. „Zážitek z četby Bible je krásný a obohacuje“, generální audience, Castel Gandolfo, 3. 8. 2011. [online][citováno 2014–04–05]. Dostupné z: <http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=14956>
- ČECHOVÁ, Hana. *Biblioterapie v zařízeních specializované paliativní péče* [online]. Brno, 2013 [citováno 2014-04-05]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/209854/ff_m/DiploHC.pdf. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta.
- DEMKO, Matuš. „Když Písmo léčí i nevěřící.“ in *KT 37* (2006), příloha Doma. [online][citováno 2014–04–08]. Dostupné také z: <http://www.katyd.cz/clanky/kdyz-pismo-leci-i-neverici.html>
- DEZORZOVÁ, Katarína. *Hagioterapie a její využití u psychotických pacientů* [online]. Olomouc, 2009 [citováno 2014-04-05]. Dostupné z: <http://theses.cz/id/e6loiz/?furl=%2Fid%2F6loiz%2F>. Diplomová práce. Univerzita Palackého. Filozofická fakulta.
- FRIEDLOVÁ, Anna. *Hagioterapie* [online]. České Budějovice, 2007 [citováno 2014-04-05]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/esctxh>. Diplomová práce. Jihočeská univerzita. Teologická fakulta.
- GRÜN, Anselm. „Ztratili jsme schopnost uzdravovat“ [online][citováno 2014–04–08]. Dostupné z: www.ikarmel.cz/kniha/Spiritualita-zdola_10671.html

- KARÁSEK, Svatopluk. „Kázání“ [online][citováno 2011-12-12]. Dostupné z: <http://www.salvatorske.info/index.php?act=kazani&id=90>
- KRTEK, Arnošt. *Hagioterapie a závislost na psychoaktivních látkách* [online]. Praha, 2013 [citováno 2014-04-05]. Dostupné z: http://www.toptennis.cz/admin/ckeditor/filemanager/userfiles/soubory/Arnošt/BK_Krtek_Hagioterapie_zavislosti.pdf. Diplomová práce. Pražská vysoká škola psychosociálních studií.
- REMEŠ, Prokop. „Na příjemce zaměřená hermeneutika a psychoterapie“ in *TT 2* (2002), [online][citováno 2014-04-06]. Dostupné také z: <http://www.teologicketexty.cz/casopis/2002-2/Na-prijemce-zamerena-hermeneutika-a-psychoterapie.html>
- SCHOVÁNKOVÁ, Lada. *Hagioterapie pro ženy v krizových situacích (se zaměřením na léčbu alkoholové závislosti v Psychiatrické léčebně Bohnice)* [online]. Brno, 2006 [citováno 2014-04-18]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/9fxqo0>. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta.
- SMOLÍKOVÁ, Petra. *Náboženství v terapiích Jana Czecha a Prokopa Remeše* [online]. Pardubice, 2009 [citováno 2014-04-05]. Dostupné z: http://dspace.upce.cz/bitstream/10195/35407/1/SmolikovaP_Nabozenstvi_vterapiich-_VM_2010.pdf. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice. Filozofická fakulta.
- VOJTÍŠEK, Zdeněk. „Nová náboženství jako společenský jev“ [online][citováno 2014-04-08]. Dostupné z: <http://www.sekty.cz/www/stranky/studie/2.pdf>

Seznam použitých zkratk

- CDK Centrum pro studium demokracie a kultury
ČEP Český ekumenický překlad Bible
ČKA Česká křesťanská akademie
ČPS Česká psychologická společnost
čl. článek
DP diplomová práce
DV Dei verbum
EAP Evropská asociace psychoterapie
kap. kapitola
KNA Karmelitánské nakladatelství
KT Katolický týdeník
např. například
PBK Papežská biblická komise
PG *Patrologie cursus completus..., Series Graeca et Orientalis*, ed. J.P. Migne,
Paris 1857–1886
PL *Patrologie cursus completus..., Series latina*, ed. J.P. Migne,
Paris 1877–1890
po Kr. po Kristu
př. Kr. před Kristem
s. strana
TT Teologické texty
stol. století
sv. svatý
tzv. takzvaný
vyd. vydání

Zkratky biblických knih převzaty z českého ekumenického překladu Písma svatého.